

911/11

EMLÉKKÖNYV

SZENT ISTVÁN KIRÁLY

HALÁLÁNAK KILENC SZÁZADIK ÉVFORDULÓJÁN

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA FELKÉRÉSÉRE

SZERKESZTETTE

SERÉDI JUSZTINIÁN

BIBOROS HERCEGPRIMÁS

A M. TUD. AKADÉMIA IG. ÉS TISZTELETI TAGJA

ELSŐ KÖTET

Tövt.

E 50

BUDAPEST, 1938

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

MAGYARORSZÁG KERESZTÉNYSÉGE
A HONFOGLALÁS KORÁBAN.

Írta: VÁCZY PÉTER.

MIDÓN a besenyők elől menekülő magyarság a Duna—Tisza mentén új hazát keresett magának, az avar birodalom már romokban hevert, és örökségén több kisebb-nagyobb hatalom osztozott. A döntő csapást Nagy Károly mérte e pusztai népre (795—96); ám a frankok csak a hajdani római Pannóniát tudták maguknak biztosítani, míg a többi területen részben a morvák, részben a bolgárok vetették meg lábukat. Dél felől előtörve, a bolgárok már a IX. század első felében megérkeznek Pannónia szomszédságába.¹ 824—26-ban követelésekkel állnak elő a császári udvarban, pár év múlva pedig (827) a Dráván felnyomulnak, az erre lakó szlávok frank urait elűzik s helyükre bolgár főnököket (rectores) helyeznek. Hatalmukat azonban Pannoniában nem tudják megszilárdítani, és csupán csak Sirmium — a szláv Srém vagy Strém — marad kezükön.² Észak felé birodalmuk határa valahol a nógrádi hegyek és a Mátra mentén vonulhatott, mivel bajor szövetségben nem egyszer dúlták végig a morva

¹ Omortag bolgár kán uralkodása elején két kőt a görögökkel (814) és minden erejével nyugat és észak felé fordul. 814—24 közt küzdeni látjuk a kánt a Timok-folyó mentén lakó timocsánokkal, valamint a Szörényi-hegyekben tanyázó abodritokkal az aldunai átjáró birtokáért. 824-ben jelennek meg először követői a frank császár előtt (rei novitate non inmerito permotus). Ebből tehát az következik, hogy a bolgárok előzőleg még nem érték el a frank birodalom határát, vagyis a Duna-vonalat a Szávánál és a Drávánál. Épp ezért egészen valószínűtlen *Dvornik* feltevése, hogy t. i. a Duna—Tisza köze már Krum kán (802—14) idején bolgár fennhatóság alá került [Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle 1926. 34—35. 49, továbbá: Les Légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance 1933. 220.]. *Annales regni Franc.* a. 818, 824

[MG. SS. I. 205., 212—213.]. — *Klebel*, Eine neu aufgefundene Salzburger Geschichtsquelle [Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 1921. LXI.] 36, a. 824. V. ö. *Slatarski*, Geschichte der Bulgaren, 1918. 30 s a köv. l. — *Deér József*, A magyar törzsszövetség és patrimoniális királyság külpolitikája, 1928. 10.

² *Ann. regni Franc.* a. 826 (id. h. 214), 827 és 829 (216., 360): «expulsio eorum ducibus, Bulgaricos super eos rectores constituerunt». Ld. a részletekre *E. Dümmier*, Geschichte des ostfränkischen Reiches I. (2. kiad.) 1887. 36—38. — *F. Dvornik*, Les Slaves 51. — *Deér*, id. m. 10—12. — *Const. Jireček*, Geschichte der Serben, I. 1911. 194. — *F. v. Šišić*, Geschichte der Kroaten, I. 1917. 66—69. Az idézett munkák szerint Sirmium a hozzátartozó részekkel a bolgárok kezén maradt.

fejedelem országát. Erről a «nagy morva birodalomról» azonban tudjuk, hogy a quádok régi hazájában, a Morva és a Garam völgye által bezárt területen feküdt, ennél fogva keleten egy darabkán a bolgár kán legészakibb tartományaival kellett érintkeznie.¹ A tiszai részeken már Omortag kán egyik főembere, Onegavon tarkhán véres csatákat vívott, és így valószínű, hogy az erre lakó népek is bolgár fennhatóság alá jutottak.² De Erdély értékes sóbányáit is a bolgárok birtokában találjuk. Amidőn ugyanis Arnulf 892-ben ismét megmérkőzni készült a morva hatalommal, a bolgár kántól csupán annyit kért, hogy Morvaország felé a szokásos sószállítványokat tartsa vissza. Ebben az időben azonban Erdély látta el sóval a környező népeket.³ Anonymusunk tehát meglepően helyes képet ad a honfoglaláskori Magyarország politikai viszonyairól, amikor a Dunától keletre bolgár vagy bolgár fennhatóság alatt álló fejedelmeket léptet fel, a régi Pannóniát a rómaiaknak, azaz a frankoknak adja és a morvák hatalma alá — kora viszonyainak megfelelően csehekről ír — csak a Garamtól nyugatra eső területeket veti.⁴

A többfelé osztott politikai hatalom világosan mutatja, hogy ez a politikai rend már csak egy hatalmas, mindent átfogó birodalom romjain épült fel. Az avar kagán Duna-Tisza közén fekvő szállásáról hatalma alatt tudta tartani — akárcsak a magyarság — az egész Duna-medencét határos területeivel együtt. Az egység és összefogás korát azonban a felaprózódás és széthúzás ideje követte. Ugyanis mindjárt jelentkeztek azok a külső erők, amelyek a medence földrajzi helyzetéből következőleg történetére régtől fogva befolyást gyakoroltak. A hegyláncok a medencét észak és kelet felől úgy elzárják a külvilágtól, hogy erről az oldalról kulturális áramok sohasem érték. Ezzel szemben nagy folyói nyugaton és délen kapukat nyitnak, amelyek szabad érvényesülést biztosítanak idegen politikai törekvéseknek és kulturális hatásoknak. Nem lehet pusztán véletlen, hogy az antik kultúra kétfelől, nyugatról Aquileián keresztül és délről az Olt és Morava völgyén át tört be a Duna—Tisza menti medencébe (Pannónia és Dácia

¹ Ann. Fuld. a. 863., 884. [MG. SS. I. 374., 399—401.] A morvák birodalmának kiterjedését kelet felé Cosmas, c. 14. a Garamig számítja [inde versus Ungariam usque ad fluvium Gran]. Hogy a morva birodalom Szvatopluk korában ennél is tovább terjedt, arra nézve Konstantinos De administrando imperio cc. XIII., XL., XLII., XXXVIII. szokták idézni. De miként azt *Dvorník* Les Légendes 236—241. helyesen kimutatta, Konstantinos a Duna egész balparti részét Moraviának nevezi, tehát a tiszántúli részeket is. Ebből azonban csak az következik, hogy a szlávokat erre felé is, akárcsak a Dunától délre (C. *Jireček* Geschichte der Serben, I. 1911. 123. v. ö. Morava folyó!) morváknak hívták, kiket azután Konstantinos önkényesen Szvatopluk Moráviájához csatolt. V. ö. Anonymusnál a biharmegyei Mén-Marót fejedelemiségét. Erre V. ö. még

Melich János alapvető megállapításait a Szerémség, a Duna-Tisza köz, a Tiszántúl és Erdély bolgár-török, illetve bolgár-szláv lakóiról. A honfoglaláskori Magyarország [A magyar nyelv-tudomány kézikönyve I. 6.] 1925—29. 15—18, 60, 69—70, 224—29.

² *W. Tomaschek*, Chano-bulgarische Inschrift Onegavon (Arch. — Epig. Mittheilungen aus Oesterr.-Ungarn XVII. 1894.) 200. — *Kalinka*, Antike Denkmäler in Bulgarien, 1906. 87. sz.

³ Ann. Fuld. a. 892: «ne coemptio salis inde Maravanis daretur» ([MG. SS. I. 408.]).

⁴ *Gesta Hungarorum* cc. 9., 11., 12., 14., 33., 35., 46., 48. [Scriptores rerum Hungaricarum I.], főleg c. 35: «terram, que iacet inter Wag et Gron a Danubio usque ad fluvium Moroua», a cseh herceg birtokában (id. h. 77), akárcsak Cosmas szerint.

alapítása). Ugyanezek az erők léptek munkába akkor is, amidőn az avar birodalom bukása után a határok leomlottak. Nagy Károly frank imperiuma, amely a nyugat-római császárság hagyományait örökölte, birtokba veszi az egykori római provinciákat, Pannónia földjét újra bekapcsolja a nyugati kultúra közösségébe, ahonnan még az V. században a hún terjeszkedés következtében kiszakadt. Délen sokkal bonyolultabb volt a helyzet. Az imperium keleti részének utódja, Bizánc nem gondolhatott arra, hogy a Duna—Tisza medencéjére fennhatóságát kiterjessze. Minden ilyen törekvésnek a bolgárok új népe állta útját, amely a Haemus és a Duna közé telepedve, éket vert Magyarország és Bizánc közé. Errefelé a terjeszkedési lehetőségeket nem Bizánc, hanem ez az új nomád hatalom használja ki, amikor a régi Dáciát a Duna—Tisza közével együtt meghódítja.

A dolgok ily állása mellett a görög basileus a Duna-táj birtokáért vívott harcban már elejétől kezdve hátrányosabb helyzetben volt, mint nyugati ellenfele, a frank imperator augustus. Neki előbb még a szomszédos bolgár fejedelmet kellett keresztény hitre térítenie. Mert amíg a Duna—Tisza közén, a Tiszántúl és az erdélyi részekben a bolgár fejedelem parancsolt, addig a bizánci kultúra és kereszténység terjesztése arra felé teljesen az ő jóindulatú támogatásától vagy közvetítésétől függött. A bolgárok fejedelmi házának megtérése a görög kereszténységre azonban csak 864-ben következett be, mindezeidig tehát a Duna—Tisza menti «avar pusztá» — miként még később is írták — elérhetetlen messzeségben feküdt a görög hittérítők számára. Ezzel szemben a Pannóniával határos bajor vidéken már Szent Rupert lerakja a római kereszténység alapjait; 715-re esik azután Theodo bajor herceg nevezetes római útja; pár évtized múlva pedig, Odilo herceg idején (737-től), püspökségek felállításával Bonifatius megszervezi a közvetlen Rómának alávetett bajor egyházat. A VIII. század közepétől kezdve tehát Bajorország már keresztény hercegség, és papjai harckészségét nézve, valóban felkészült már arra, hogy a «barbár övben» a szláv karantánok és avarok között térítő munkát folytasson.¹

Mégis azt látjuk, hogy amint a harci zaj elült, és a pannón provinciákban ismét kezdetét vette a romanizmus hódítása, bár a térítést bajor papok végzik, mégsem ők vezetik. E pusztá tény többet mond, mint ahogy hihetnők: izelítőt ad arról a nagy harcról, amely a frank birodalom és a pápaság között már ekkor fellángolt.

I. Pannónia beillesztése a frank egyház-szervezetbe.

Amikor az imperium földjén megtelepedett barbár népek levetették ariánus hitüket és a rómaiak kereszténységét magukévá tették, nem a Szentszék közvetlen fősége alatt szervezték meg egyházukat, hanem po-

¹ H. v. Schubert, Geschichte der christlichen Kirche im Frühmittelalter 1921. 294., 304—5. — E. Caspar, Geschichte des Papsttums II. 1933.

litikai különállásuknak megfelelően országonként, a tartományi autonómia formájában. A pápaság természetesen nem nyugodhatott ebbe bele, és mihelyt Bizánc hatalmából kiszabadulva, közelebb került Nyugat népeihez, tüstént megindította harcát a tartományi egyházak rendszere ellen. Különös gondja volt arra, hogy a római hit számára megnyert új népek az ő kezéből kapják egyházi szervezetüket. Így küld már Nagy Gergely alkalmas embereket a szigetországba, kik azután feladatukat, Szent Péternek közvetlenül alávetett angol-szász egyház megteremtését el is érik.¹ Ugyanezt a politikát követte a másik két Gergely, a második és a harmadik is a bajorokkal szemben, és az eredmény is ugyanaz volt: a bajor egyház a birodalmi egyháztól teljesen függetlenül szervezkedett és — az apostoli Szentszék óhaja szerint — közvetlenül tartozott a normaadó Róma alá.

Csak hogy a frankok érdekeik sérelmét látták a dolgok ilyenvaló alakulásában és mindjárt fegyverbe álltak. Odilo bajor hercegnek bukni kellett, és amikor fia, Tassilo, még egyszer szembeszállt a frankok központosító törekvéseivel, gyászos vége egyben az önálló bajor államiség és egyház végét is jelentette (788).² A bajor összeomlás maga alá temette a római curia szép terveit is. Mit tehetett a Szentszék? A fegyverek elől meg kellett hátrálnia. A frank győzelem döntően befolyásolta a következő évek eseményeit. A bajorok után az avarok következnek, és amikor megindult az avaroktól elragadott terület beillesztése a nyugati kereszténységbe, nem Róma, nem is a bajor herceg vezeti a misszió munkáját, hanem a frank király, aki mint valami «quasi sacerdos» áll a birodalmi egyház élén. Hiszen ebben az időben szövődik a regnum és sacerdotium olyannyira egybe, hogy a püspökből a király közege válik, magából a királyból pedig «vicarius Christi», a keresztény egyház és nép kegyes kormányzója.³

A regnum és a sacerdotium szoros egybefonódása a térítésben is kifejezésre jutott. A pannón térítés a birodalmi egyház feladata lesz, amelyet végső fokon maga az udvar irányít. Ennek megfelelően pap és katona szinte egyidőben nyomul be a barbárok földjére. Még késik a végső győzelem az avarok felett és lám, Alkuin kérésére és Nagy Károly parancsára már püspökök csatlakoznak a kiküldött hadakhoz, Paulinus aquileiai pátriárka az Itáliából érkező sereghez, míg Arno salzburgi püspök a bajorokhoz. A hadjárat feje, Pippin azután a Duna partjánál maga köré gyűjti a főpapokat és megbeszéli velük a térítés és egyházszerzés kérdéseit (796).⁴

¹ E. Caspar, id. m. II. 504—512, 676—690.

² Schubert Geschichte 339—41. — E. Caspar, id. m. II. 691—711.

³ Erre vonatkozólag l. főleg Fr. Kampers, Rex et sacerdos (Hist. Jb. XLV. 1925.) 496 s a köv. l. — E. Eichmann, Königs- und Bischofsweihe (Sitzungsberichte d. Bayr. Akad. 1928) 8 s a köv. l. — P. v. Váczy, Die erste

Epoche des ung. Königtums 1935. 64. s a köv. l.

⁴ Balics Lajos, A kereszténység története hazánk mai területén a magyarok letelepedéséig 1901. 224—27. — A. Brackmann, Die Anfänge der Slavenmission und die Renovatio imperii des Jahres 800 [Sitzungsberichte d. Akad. Berlin, Phil.-Hist. Kl. 1931. IX.] 7—8.

A hadjárat sikeres befejeztével, útban haza felé, Pippin elérkezettnek látta az időt, hogy a meghódított területeket térítési körzetekre ossza, amit azután Nagy Károly 803-ban Regensburgban, midőn a pannóniai szlávok és «húnok» (avarok) hódolatát fogadta, ünnepélyesen megerősített. A három missziós körzet közül a legnagyobbat a salzburgi püspökség kapta, Pannóniának a Rába, Dráva és a Duna által bezárt területét, vagyis nagyjából a Balaton körül elterülő vidéket le egészen a Duna és a Dráva összefolyásáig. Ezzel szemben minden új szerzemény a Rábától nyugatra a passzau püspökségnek jutott. Krajnában és a Dráva—Száva között a térítés feladata Aquileiára hárult, úgyhogy a patriarchátus és a salzburgi püspökség között a határ egészen a karantánok földjéig a Dráva mentén haladt. Miután Karantániát a bajorok még önállóságuk idején, 750 körül, foglalták el Közép-Stíriával együtt, erre a területre a salzburgi püspökségnek mintegy történeti joga volt. Karantánia azonban a Dráva mindkét oldalára kiterjedt, ami azt jelentette, hogy ezen a szakaszon a salzburgi egyház territoriuma a Dráva déli oldalára is átnyúlt, természetesen Aquileia legnagyobb bosszúságára. Mihelyt tehát Paulinus meghalt, az új pátriárka nem nyugodott addig, amíg Nagy Károly Karantániában is a Drávától délre eső területet nem adta Aquileiának (811).¹

¹ A kérdéshez H. Pirchegger, Karantaniien und Unterpannonien zur Karolingerzeit [Mitteilungen d. Inst. f. österr. Geschichtsforschung XXXIII. 1912.] 272—319. — U. a., Geschichte der Steiermark I. 1920. 91—96. — L. Hauptmann, Politische Umwälzungen unter den Slowenen vom Ende des sechsten Jhs. bis zur Mitte des neunten [Mitteilungen d. Inst. f. österr. Geschichtsforsch. XXXVI. 1915.] 269—76. — K. Schünemann, Die Deutschen in Ungarn bis zum 12. Jahrhundert 1923., Exkurs I.: Die Bedeutung des Namens «Pannonien» in der Karolingerzeit. — L. Hauptmann kutatásai után kétségtelen, hogy Karantánia a Dráva mindkét oldalára kiterjedt és hogy Nagy Károly 811-ben — az ítéletlevelet ld. Salzburger Urkundenbuch II. 1916. 11—12. — nem már egy fennálló állapotot erősített meg, amikor a Drávát jelölte ki Aquileia és Salzburg között határfolyónak. Egyéb következtetései azonban teljesen a levegőben lógnak. A Conversio Bagoariorum et Carantanorum c. VI. ugyanis kétségetkizáróan mondja, hogy Pippin rendelkezése szerint, amelyet Nagy Károly 803-ban megerősített, a salzburgi egyházmegye Pannóniában a Rábától a Dráváig ért: «Qui [i. e. Pippin] inde revertens partem Pannoniae circa lacum Pelissa inferioris, ultra fluvium qui dicitur Hrapa et sic usque ad Dravum fluvium et eo usque Drauvus fluit in Danubium, prout potestatem habuit, praenominavit cum doctrina et ecclesiastico officio procurare populum qui remansit de Hunis et Sclavis in illis partibus, Arnoni Iuvavensium episcopo, usque ad praesentiam genitoris sui Karoli imperatoris. Postmodum ergo anno DCCC. III. Karolus

imperator Bagoariam intravit et in mense octobrio Salzburg venit, et praefatam concessionem filii sui iterans, potestative multis adstantibus suis fidelibus adfirmavit, et in aevum inconvulsam fieri concessit.» [Pauler—Szilágyi, A magyar honfoglalás kútói 1900. 307. = MG. SS. XI. 9.] Miután Nagy Károly 803. évi salzburgi jelenlétét más források is említik [Böhmer—Mühlbacher, Regesta imperii I. 1908. 404a. sz.], e tudósítás hitelében, amely talán Nagy Károly egy elveszett levelén alapszik, nincs okunk kételkedni. Nyilvánvaló most már, hogy Pippin, majd Nagy Károly intézkedése az újonnan meghódított avar területre vonatkozott, nem pedig Karantániára és Középső-Stíriára, melyet 750 körül a bajorok már kiragadtak az avarok hatalmából [Conversio c. 3. és 4. ed. Pauler—Szilágyi 304—305]. Hogy a karantánok «szomszédai» [confines eorum] alatt a közép-stíriai részeket kell értenünk, arra ld. L. Hauptmann, Politische Umwälzungen 266—269. Pippin és Nagy Károly tehát a Drávát csak a pannón területen — Pettau, a régi Poetovio már Pannóniához tartozott — jelölte ki határnak, úgyhogy az a per is, amely 811-ben Salzburg és Aquileia között keletkezett, «de Karantana provincia, quod ad utriusque illorum dyocesim pertinere deberet» folyt és nem Pannónia miatt. Karantánia ettől az időtől fogva szakadt egyházilag két részre, amit azután az egységes karantán hercegség feldarabolása követett «in comitatum» [Conversio c. X. ed. Pauler—Szilágyi 309]. Miután Gerold 811—28. kör) alá még karantán hercegek [E. Dümmler Geschichte I. 35, Pirchegger Geschichte I. 96] tartoztak, sok valószí-

Az új feladatok, amelyek egyszeriben Salzburgra hárultak, nagy mértékben öregbítették ennek a püspökségnek tekintélyét. Salzburg lett a pannón misszió igazi középpontja. Hogy küldetésének mindenben megfeleljen, a pápa már 798-ban Nagy Károly kérelmére érseki rangra emelte.¹ Mint a bajor hierarchia feje, Arno most már zavartalanul foghatott a régi Pannónia szláv és avar népeinek megtérítéséhez. Még haza sem ért római útjáról, és Nagy Károly már arra utasítja, hogy Itáliából egyenesen új missziós körzetébe siessen. A nagy egyházfő azonban előbb még jelentést kívánt tenni a római ügyekről és csak azután ment «in partes Sclavorum», téríteni a szlávok és avarok közé. Prédikál, egyházakat szentel, papokat ordinál, sokáig azonban nem marad távol, hazahívják a salzburgi ügyek és főleg a politikai események. Ezért, midőn ismét megjelenik ura, Nagy Károly előtt, részletes jelentéséhez azt a kérést fűzi, vegye le válláról a térítés ügyét, mert ez egész embert követel. Nagy Károly teljesíti a kérést és az érseket mindjárt felhatalmazza arra, hogy jelöltjét, Theoderikot püspöknek szentelje. Az új püspököt azután még 798 végén vagy a következő év elején az érsek a politikai hatalom képviselőjével, Geroldus ostmarki comessel bevezeti leendő missziós körzetébe, amelynek határait így állapítja meg: hirdesd az evangéliumi Igét a karantánok és mindazon népek körében, amelyek szomszédságukban laknak, a Dráva nyugati részétől ennek a folyónak egészen Duna-torkolatáig — teljes püspöki hatalommal. Nyilvánvaló, hogy itt ugyanarról a területről van szó, mint amelyet Salzburg egyházi hatalma alá még Pippin kijelölt.²

Theoderik működési körzete meglehetősen nagy területet ölelt fel, meghatározott püspöki székhelye azonban nem volt. Épp e miatt Theoderikot amolyan térítő vándorpüspöknek kell tekintenünk, aki teljes püspöki hatalommal rendelkezett, a nélkül azonban, hogy önálló püspöksége lett volna. Karantánia Pannónia salzburgi egyházterületével együtt külön püspököt, de nem püspökséget kapott. Akárcsak eddig, ezentúl is ezek az új szerzemények a salzburgi püspökség jurisdíciója alá tartoztak. A kérdés most már az, hogy az új püspök miként illeszkedett be a salzburgi egyház szervezetébe?

Miután forrásunk tanúsága szerint Theoderik továbbra is a salzburgi egyház «rectorának» hatalma alatt maradt,³ nyilvánvaló, hogy Salzburg chorepiscopusai közé tartozott. És valóban nevét meg is találjuk a salz-

núság szól amellett, hogy a politikai rendezés az egyházzal közel egyidőben történt. Egyes karantán törzsek csatlakozása a lázadó Ljudevit pannón-horvát herceghez (819) talán ezzel áll kapcsolatban [Ann. regni Franc. a. 820. MG. SS. I. 207. — Fuld. Annales u. o. 357. — Vita Hludovici c. 33 MG. SS. II. 625]. Hogy a Rábától és a Spratztól nyugatra eső terület jutott Passaunak, arra nézve csak egy hamis oklevél áll rendelkezésünkre, adatai azonban E. Dümmler szerint (Geschichte I². 30) régi hagyományra nyúlnak vissza [Böhmer—Mühl-

bacher I. 1341. sz. a. 830. nov. 18. — Monumenta Boica XXVIIIb. 193. és XXXIa. 56].

¹ Brackmann, Die Anfänge der Slavenmission 9. s a köv. l.

² Conversio c. VIII. ed. Pauler—Szilágyi 308.

³ U. o.: «Deodericus episcopus... totumque ecclesiasticum officium in illis partibus prout canonicus ordo exposcit perficeret, dominationem et subjectionem habens Iuvavensium rectorem.»

burgi confraternitas könyvében mindazok a chorepiscopusok között, akik Karantániában működtek.¹ A neve alatt feljegyzett «Kotapertvs chori ep.» a X. század kezdetén élt és 927-ben Karinthiában mint birtokszerző bukkan fel.² A chorepiscopatus intézménye — mint ismeretes — a Karoling-korban alakult ki, 730 táján jelenik meg először, rövid tündöklés után azonban, már a X. században, nyomavesz. Eredete minden jel szerint Írországba megy vissza, ahol még a XIII. század elejéig vándorpüspökökkel találkozunk. Az intézményt az angol-szász papság honosította meg azután frank földön. A frank-változat annyiban tért el a mintától, hogy a frank vándorpüspök működését egy fennálló püspökséghez kötötték. Ilyenformán a frank chorepiscopus, mint a hatalom teljes birtokosa, ahová ment, a territorium püspökét helyettesítette. Különösen olyan területeken alkalmaztak ilyen segédpüspököt, — rendszerint egyet — amelyeket előbb még a keresztény hit számára meg kellett nyerni. A nagy térítői munkának vezetését a püspök helyett a chorepiscopus végezte.³

A salzburgi confraternitas könyvében a püspökök után összeállított «Ordo chori episcoporum Carentane regionis» nem sorolja fel valamennyi salzburgi segédpüspök (chorepiscopus) nevét, viszont olyanokat is ismer, akiket a salzburgi térítőmunka leghitelesebb forrása, a *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* hallgatással mellőz. A *Conversio* és az ezzel szorosán együvé tartozó *Excerptum de Karentanis* Theoderik előtt csupán Modestust nevezi chorepiscopusnak,⁴ a *Liber confraternitatum* ezzel szemben Modestust nem említi meg, helyette azonban háromnak, Salomon, Engilfrid és Alaricus létezéséről tud. Bárhogy álljon is ez a kérdés, annyi kétségtelen, hogy Theoderik küldetése már előzményekhez kapcsolódott. Theoderik teljes püspöki hatalommal megy a karantánok közé, akárcsak Modestus, akiről a *Conversio* azt jegyzi fel, hogy Virgilius salzburgi püspök (767—784) maga helyett küldte, engedélyt adva neki egyházak felszentelésére, papok ordinálására és a nép tanítására. A beszentelt templomok közül egy-kettőt névszerint is ismerünk. Modestus élete végéig a karantánok között munkálkodott Isten szolgálatában. Halála után azonban Virgilius már csak presbytereket ad a karantán duxok mellé, hasonlóképpen járt el eleinte Virgilius püspök-utóda, Arno is.⁵

A változás — miként már említettük — Theoderikkal következett be, aki ismét mint a püspök püspöke veszi kezébe a térítés magasztos ügyét. Ha elfogadjuk a *Conversio* elbeszélését, akkor a karantán chorepiscopatus szünetelését Modestus halála után azzal magyarázhatjuk, hogy ilyen vándor-püspökre a kereszténység meggyökeresedése folytán már nem

¹ MG. *Necrologia Germaniae* II. 46. Ordo chori episc. Carentane regionis 2., 18. «Dietricus chori ep.»

² Gótabert 927 máj. 23-án megszerzi Maria-Saal-t Karinthiában [Codex Odalb. I. 68. 2. sz.], 945-ben új birtokokat kap «in Carantana regione» [Salzburger Urkundenbuch II. 78. 43. sz.].

³ Schubert *Geschichte* 575—76.

⁴ *Conversio* c. IX. ed. Pauler—Szilágyi 308—309. *Excerptum de Karantanis* ed. MG. SS. XI. 14—15.

⁵ *Conversio* cc. V, VII. ed. Pauler—Szilágyi 305—306., 307. V. ö. Pirchegger *Geschichte* I. 92—93.

volt szükség. Mihelyt azonban Pannónia meghódítása új térítő-feladatokat hárított a salzburgi papság vállára, újra meg kellett bízni valakit a püspöki hatalom helyettesítésével a meghódított részeken. Theoderiket tehát felszentelik a karantánok püspökévé, de azonkívül mindazoknak a népeknek is térítő-püspöke lesz, amelyek a karantánok földjétől keletre egészen a Duna—Dráva-torkolatig laknak. A mondottak alapján alig kétséges, hogy az új térítő-püspök igazi munkahelye nem a többé-kevésbé keresztény karantánok földje, hanem az egykori Pannónia volt, amelynek szlávjai és avar néptörédei nagyobb részét még mindig a pogányságnak hódoltak.

A pannón részek megtérítését és egyházi megszervezését Theoderik korántsem fejezte be, ehhez egy ember élete nem is lehetett elegendő, így halála után Karantánia és Pannónia ismét püspökhelyettest kapott. Ottót már az új salzburgi érsek, Adalram (821—836) küldte a szlávok közé, de ez természetesen nem gátolhatta meg az érseket abban, hogy maga is ne térítsen. Egyik lekötelezettje nem győzi eléggé magasztalni versében beszédének erejét, mellyel a «barbár phalangokat» a krisztusi igazságra tanította.¹ Ottó utódját is ismerjük. Osbaldusnak hívták és működési ideje Liutpram (836—859) és Adalwin (859—873) érsekségének idejére esett.²

De nemcsak Salzburg, hanem Passau is nagy erőfeszítést tett a szlávok megtérítésére a számára kijelölt területen. Miután missziós területe kelet felé egészen a Rábaig ért, azok az avar néptörédek, amelyek a szlávok üldözései elől Nagy Károly engedélyéből Sabaria és Carnuntum (Szombat-hely és Petronell) között húzódtak meg, szintén egyházi hatósága alá kerültek. Ezeknek az avaroknak a kagánjáról azonban tudjuk, hogy már 805-ben, amidőn Nagy Károly előtt megjelent, keresztény volt és Theodorusnak hívták.³ Amikor a viszonyok egy kicsit rendeződtek, ezen a területen is a püspök helyett egy chorepiscopus vezeti a térítés munkáját. Az első passauai chorepiscopus, akit névszerint ismerünk, Anno volt; 833—36 körül emlegetik. A Lajta mentén hasonló nevű unokaöccsével együtt királyi birtok haszonélvezője, a Bécsi-erdő oldalán pedig — ugyancsak «Avariában» — Ratbod, az Ostmark grófja a kirchbachi egyházat leköti a maga és unokaöccse részére életük tartamáig. Nevét a salzburgi Szent Péter-egyház nekrológjai közt és a confraternitas könyvében is emlékeztetül feljegyezték.⁴ Utódjának azt az Alberichus segédpüspököt (chorepiscopus)

¹ *Conversio c. IX.* ed. Pauler—Szilágyi 308 = *MG. SS. XI.* 10. A verset l. *MG. Poetae lat. II.* 642. V. ö. *E. Dümmler Geschichte I.* 31—32.

² *Conversio c. IX.* ed. Pauler—Szilágyi 309. és az *Excerptum de Karantanis* is említi (*MG. SS. XI.* 15.). A *Libri confraternitatum sancti Galli* feljegyzett nevei közt is előfordul egy «Osbaldus eps.» a karantán presbyterek sorában (*MG. ed. Piper 283.* col. 434., 3.).

³ *Ann. regni Franc. a. 805.* Utódját a *Fischa*

folyóban keresztelik meg és az Ábrahám nevet kapja. *Annal. Juvaviens. (MG. SS. III.* 122.) — *Annal. s. Emmeram. Ratispon. a. 805.* (*MG. SS. I.* 93.). V. ö. *Balics, id. m.* 241—43.

⁴ *Monumenta Necrologica Mon. s. Petri (MG. Nocr. Germ. II.* 7. col. 8., 18.): «Anno chorep.» — *Libri confrat. ed. Piper 164.* col. 35., 21. — *Monumenta Boica XXXI.* 70. a. 833. — *XXVIII a.* 29; b. 25., a. 836. V. ö. *E. Dümmler Geschichte I.* 31.; *II.* 174.

copus) kell tekintenünk, aki 852-ben bukkan fel először, és akit pár évvel később (859) a passauai püspök kérésére Német Lajos nuzpachi és soproni birtokokkal megajándékoz.¹

Minden jel arra mutat, hogy a passauai püspökség missziós területe a Duna bal oldalára már nem terjedt ki. A Rábaig érő új szerzeményeinek egyházi megszervezése — úgy látszik — minden erejét igénybe vette. Azoknak a szlávoknak a megnyerése a római kereszténység számára, akik az E bától egészen a Garamig laktak, egy másik Duna-menti püspökségre, Regensburgra hárult.

Mint ismeretes, a cseheket már Nagy Károly a frankok adófizetőivé tette, amidőn az avarok legyőzése után egymás után meghódította a limes sorabícustól keletre lakó szláv törzseket. Követeik a morvákkal együtt ajándékokat hoznak Jámbor Lajosnak a frankfurti birodalmi gyűlésre (822).² Ez a politikai alávetés elég erős lehetett ahhoz, hogy a birodalmi egyház térítőket küldhessen ki közéjük, akik — úgy látszik — szép eredményeket értek el. Amikor ugyanis 845-ben Német Lajos Regensburgban tartózkodott, tizennégy cseh fejedelem (XIV ex ducibus Boemanorum) járult nagyszámú kíséretével eléje és kérte felvételét a keresztény közösségbe.³ A hely kiválasztása nem lehet merő véletlen; minden bizonnyal regensburgi papok készítették elő megtérésüket, ami annál valószínűbb, mivel Csehország később is a regensburgi egyház megyéjébe tartozott. Megerősíti ezt a feltevést az is, hogy a csehek Szent Emmeramot, a regensburgi egyház védőszentjét, szintén megünnepelték.⁴

A morváknál némiképp más volt a helyzet. Ők is már korán, legkésőbb Jámbor Lajos alatt, a frank birodalomtól adófizető-függésbe kerültek. De már — ellentétben a csehekkel — nem éltek politikai feldaraboltságban, hanem egyetlen fejedelemnek, Mojmirnak engedelmessé váltak, ahányan voltak a Morva völgyében. Mojmir fejedelemsége azonban csak a Vág völgyéig ért, Nyitrában már egy másik szláv fejedelem parancsolt, akit Pribinának hívtak. Hogy a pogány Mojmirral szemben megállhasson, a frank birodalom támogatását kereste. Székvárosában, Nyitrán keresztény templomot emelt, amelyet kérésére Adalramm salzburgi érsek szentelt fel (836 előtt).⁵ Adalramm természetesen nem püspöki, hanem érseki minőségben ment Pribina udvarába. Miután pedig a nyitrai templomot Szent Emmeram tiszteletére szentelte fel, bizonyosra vehető, hogy a morvák közt, főleg azonban Pribina országában a szent tiszteletét regensburgi térítők honosították meg. Ezt a feltevést más oldalról is meg tudjuk erősíteni.

¹ MG. LL. I. 411., a. 852. — Monumenta Boica XXXI a. 98., a. 859. V. ö. Böhmer—Mühlbacher I^o. 1440. sz.

² Ann. regni Franc. a. 815. és 822. (MG. SS. I. 202., 209.) V. ö. A. Naegle, Kirchengeschichte Böhmens I. I. (1915) 40—49.

³ Ann. Fuldenses a. 845. (MG. SS. I. 364.) V. ö. Böhmer—Mühlbacher I^o. 1380 a. sz. E. Dümmler Geschichte I^o. 284—85.

⁴ A. Naegle, id. m. 166—68.

⁵ A névhez *Matias Murko Pribina—Privina Jan Stanislav, Ríša Vel'komoravská* c. kiadványban) 1933. 65—70. A nyitrai Szent Emmeram-templomról u. o. O. Ritz, Svätý Emmeram, patrón nitrianskeho kostola 71—100. Az események leírását a *Conversio* cc. X., XI. ed. Pauler—Szilágyi 309—10. adja.

kapcsolatok fűzték Szent Emmeram egyházához. A Garamtól nyugatra lakó szlávok (morvák) körében a kereszténységet tehát ugyanaz az egyház terjesztette, mint Csehországban és a Morva völgyében, tudniillik a regensburgi püspökség. Ezt csak úgy lehet megértenünk, ha feltesszük, hogy a missziós területek felosztása idején a Dunától északra lakó szlávok megtérítése Regensburgnak jutott feladatul. Ugyanakkor, amidőn Pippin és Nagy Károly a meghódított keleti területekből a Drávától délre eső részt Aquileiának, a Dráva—Duna—Rába közét pedig Salzburgnak osztotta ki térítés végett, ugyanakkor határolhatta el Passau és Regensburg missziós körzetét is egymással szemben. Ennek a felosztásnak értelmében Passau a Rábáig terjedő területet csatolta egyházmegyéjéhez, míg a Dunától északra lakó szlávok megtérítését Regensburgnak engedte át. Ez adja meg magyarázatát annak is, hogy Pribina miért nem fordult a közelebb fekvő passauai püspökséghez, amidőn Nyitrában emelt templomát felszenteltetni akarta. Mint tudjuk, e célból a salzburgi érsek, a terület metropolitája, utazott Nyitrára. Talán az sem lehetett merő véletlen, hogy bár Pribinát a passauai egyház körzetében keresztelték meg, maga a templom, hol a szertartás lefolyt, a salzburgi egyház birtokához tartozott. A *Conversio*-ban említett Treismá-t a mai Traisen folyó mellett kell keresnünk, valahol St.-Pölten környékén.¹

A bajor királyság Pribinában alkalmas vazallus-fejedelmet talált: védte a pannón határterületet a bolgárok és morvák ellen és a térítőket munkájukban támogatta. Miután a frank grófsági szervezet keleti határa a Dunától a Rába mentén vonult dél felé, még pedig úgy, hogy Sabaria (Szombathely) és Poetovio (Pettau) már comitatusokban feküdtek,² ennél fogva Pannónia legnagyobb fele, az egész salzburgi missziós-terület, tulajdonkép már nem tartozott szorososan a frank birodalomhoz, annak csupán mintegy szervezetlen határörvidékét alkotta. A Rába—Dráva—Duna köze és a Dráva—Száva vidéke Karantániától keletre nagyjából tehát ugyan-

¹ Regensburg szerepe a cseh-morva térítésben bizonyára azzal is összefügg, hogy ez a város volt Német Lajos udvarának székhelye és így elsősorban volt arra hivatott, hogy a hűbér-függésben lévő szláv országokban a missziót vezesse. A keresztelés helye *E. Dümmeler Geschichte I*. 33. — Kos, id. m. 55. szerint Traismauer a Dunába ömlő Traisen folyó mellett, Tulln és Mautern között. Már 860-ban salzburgi birtoknak említik (Salzb. Urk. II. 40.): «ad Trigisimam», melynek a 970—77 közt keletkezett Arnolf-féle levélben, (u. o. II. 62.) «ad Treisimam civitatem» felel meg. Itt a folyó neve «Treisima», miként a *Conversio*-ban.

² Salzburger Urkundenbuch II. 32. 16. sz. a. 844.: «iuxta rivolum, qui vocatur Sevira in marca, ubi Radpoti et Riharii comitatus confiniunt». A kérdéses «Brunnaron», a mai Leobenbrunn, Köszegtől északnyugatra. A két

grófság határa nagyjából megfelel a mai Vas és Sopron megye határának. Hogy Sabaria grófságban feküdt Salzb. Urk. 1138. 20. sz. a. 860.: «in comitatu Odo[lr]jici, id est mansos XX in loco qui dicitur Sa[u]ariae uadum, et inde inter Sprazam et Sauariam...» Sabaria folyó alatt csakis azt érthetjük, mely Sabaria város mellett folyik el. A másik folyó a Spratz. Továbbá: Salzb. Urk. II. 39. 21. sz. a. 860.: Sabariát Német Lajos a salzburgi egyháznak adja, a beiktató «Odolricus comes noster et missus». Erre vonatkozólag *K. Schünemann*, id. m. 12—15. Radkersburg környéke — a régi magyar-stíriai határon — szintén egy külön grófsághoz tartozott, melynek neve Dudleipa volt. Salzb. Urk. II. 66. 35 b. sz. a. 891. V. 6. E. *Klebel*, Die Ostgrenze des Karoling. Reiches (Jb. f. Landeskunde von Niederösterreich. N. F. XXI.) 1928.

Amidőn ugyanis Pribina Nyitráról Mojmir elől menekülni kényszerült, Ratbodnál, Ostmark grófjánál talált befogadást mint olyan, aki már eddig is frank barát politikát folytatott. A menekültet Lajos király azután megkeresztelteti. Rövidesen azonban összekülönbözik Ratboddal, úgy hogy fiával, Kocellel együtt a frank birodalom ellenségéhez, a bolgárokhoz pártol, majd Ratimir sziszeki horvát fejedelem udvarába kerül, aki a bolgárok hűbérese volt. Ratimir azonban már 838-ban elvesztette trónját és országát azon hadjárat következtében, amelyet Ratbod vezetett ellene Lajos király megbízásából. Ekkor Pribina kiegyezik a frank birodalommal, sőt annyira megnyeri Lajos király bizalmát, hogy Pannóniában, főleg a Zala mentén, hűbér-birtokokot kap tőle. Pribina azután a későbbi Zalavár helyén várat épített magának, mocsarak közt, nehezen megközelíthető helyen, amiért is székhelyét a németek Moosburgnak, vagyis mocsársárvárnak nevezték. A templomot, miután a salzburgi egyház megyéjében feküdt, Liutpramm érsek maga szentelte fel a Szűz Mária tiszteletére (850).¹

Ugyanez alkalommal Pribina az érsek jurisdictiója alá helyezte papját, névszerint Domokost, az érsek viszont Domokosnak engedélyt adott arra, hogy az ő egyházmegyéjében misét mondhasson és papi jogait gyakorolhassa. Domokos tehát nem tartozhatott a salzburgi egyház tagjai közé, mivel akkor ilyen engedélyre nem lett volna szüksége. Így minden a mellett szól, hogy Pribina papja más egyházmegyéből jött Moosburgba. Melyik lehetett ez? Miután a politikai érdek is azt kívánta, hogy Pribina mellett a bajor udvar egy megbízható papja lássa el az udvari kápláni tisztséget, Domokosunk minden bizonnyal azonos volt azzal a Dominicus presbyterrel, ki 837-ben Baturich regensburgi püspök, Német Lajos udvari káplánja (archicapellanus) mellett végzi a kancelláriai munkát,² 840 és 841 között pedig mint notarius több oklevelet állított ki a bajor kancelláriában.³ Amidőn 844-ben Német Lajos Regensburg közelében tartózkodott, Domokosunk, Baturich püspök közbenjárására, birtokadományban részesül, Brunn-t kapja Kőszegtől északnyugatra a «Sevira» patak mellett teljes tulajdonjogon.⁴ Nyilvánvaló tehát, hogy Domokos presbyter a regensburgi egyház papja volt és a regensburgi püspök révén került a bajor udvarba. Csak később, amióta Moosburgban Pribina szolgálatába lépett, jutott a salzburgi papság közé. A salzburgi nekrológokban emlegetett Dominicus presbyter, nem lehetetlen, talán azonos volt Pribina Domokosával.⁵

Mindezt összefoglalva, alig lehet kétséges, hogy Pribina választása azért esett egy regensburgi papra, mivel már régi, nyitrai hazájában élénk

¹ *Conversio cc. X., XI. ed. Pauler—Szilágyi 310. V. ö. F. v. Šišić Geschichte I. 67—68.*

² Baturich kancelláriai működéséről *E. Dümmler Geschichte II². 431. — H. Bresslau, Handbuch der Urkundenlehre I². 431. Dominicus presbyter regensburgi származását már E. Dümmler Geschichte II². 177. észrevette, Milko Kos, K historii kniežat'a Pribinu a jeho doby (J. Stanislav, Riša Vel'komoravská) 58—*

61. pedig helyesen hangsúlyozta ki. Az oklevelet l. Pez, Thesaurus anecdotorum I. 3., 253.

³ Böhmer—Mühlbacher I². 1366—68., 1370. sz.

⁴ Böhmer—Mühlbacher I². 1379. sz. — Salzburger Urkundenbuch II. 32.

⁵ Pribina kapcsolatát Domokos paphoz Kos másképp magyarázza. A nekrológra *MG. Nocr. Germ. II. 28., 66., 19.*

olyan államjogi helyzetben volt a frank birodalomhoz, miként annak-idején Karantánia a bajor hódítás után. Pannóniában is, akárcsak régen Karantániában, a frankok nevében egy fejedelem, «*fidelis dux noster*» uralkodik, akit halála után (861) fia, Kocel követ a trónon. És miként a «*dux Carantanorum*» mellett pusztán a salzburgi egyháznak egy presbytere működött,¹ Pribina udvari káplánja is, az előbb említett Domokos, felszentelt pap csupán, nem több. A püspöki teendőket részben a chorepiscopus, részben az érsek maga látta el.

Amikor a frankok Avariát birtokukba vették, a sok háború következtében az avar és szláv lakosság meglehetősen megcsappant. Einhard Pannóniáról úgy ír, mint amely «*minden lakosság híjával van*».² Az avar hatalom bukásával a szlávok túlsúlyba jutnak, úgy hogy már a IX. században Pannóniát Karantániával együtt egyszerűen a «*partes Sclavorum*»-hoz számítják. De csakhamar megindul a bajor gyarmatosítás, Pribina legtöbb falujának már német a neve, s a bajor falvakkal természetesen Pannónia kereszténysége is megerősödik. A székvárosban, Moosburgban két új templom épül, az egyiket Keresztelő Szent János tiszteletére emelik, a másikban pedig Szent Adrianus vértanú testét helyezik el. Ennek a Szent Adrianus egyháznak egészen jelentős, művészi székesegyháznak kellett lennie, mivel építését maga a nagy salzburgi érsek, Liutpramm vezette, és az ő bajor mesteremberei dolgoztak rajta. Pribina azután a templomhoz apátságot (*officium ecclesiasticum*) is csatolt, amelyet méltán kell a szentistváinkori zalavári Szent Adorján-monostor elődjének tekintenünk. Hála Pribina buzgóságának, egyre-másra alapulnak új plébániák, amelyeknek papot mindig Salzburg ad. Pribina halála nem akasztotta meg a kereszténység további kibontakozását, mert fia, Kocel idején Adalwin (859—873) salzburgi érseknek ismét el kell jönnie, nem is egyszer, egyházak felszentelésére és presbyterek ordinálására.³

A plébániák számának rohamos gyarapodása Liutpramm (836—859) érseksége idején már utódját, Adalwin-t arra indította, hogy Pannónia számára külön esperességet állítson fel. Pribina első udvari káplánja, Domokos még csak egyszerű presbyter volt. Halála után helyét az udvarban számos diakon és clericus kíséretében Swarnagel «*praeclarus doctor*» foglalta el (859 előtt), aki azonban szintén csak a presbyter szerény címét viselte. A változás ennek utódja, Altfrid pásztorokodása alatt köszöntött be. Igaz, Altfridet, minden művészetek mesterét, Liutpramm érsek szintén

¹ *Conversio* cc. IV., V. ed. Pauler—Szilágyi 304—306.

² *Vita Caroli Magni*, ed. SS. rer. Germ. in *usum scholarum* 1911. 16., 4. A *Conversio* szerint is «*populum qui remansit de Hunis et Sclavis in illis partibus*» (c. VI. ed. Pauler—Szilágyi 307.).

³ A szlávok rohamos terjeszkedésére és a bajor gyarmatosításra *Conversio* c. X: «*Postquam ergo Karolus imperator Hunis reiectis*

episcopatus dignitatem Iuvavensis ecclesiae rectori commendavit, Arnoni videlicet archiepiscopo et suis successoribus tenendi perpetuallyter atque regendi perdonavit, coeperunt populi sive Sclavi vel Bagoarii inhabitare terram, unde illi expulsi sunt Huni, et multiplicari.» (ed. Pauler—Szilágyi 309.) Az egyházalapításokra u. o. cc. XI—XIII. ed. Pauler—Szilágyi 310—13.

csak presbyteri minőségben küldte a pannóniai fejedelmi udvarba, de már a következő érsek, Adalwin jónak látta a presbytert esperesi fokozatra (archipresbyterium) emelni (859 után), «commendans illi claves ecclesiae curamque post illum totius populi gerendam». Az esperesi intézmény állandóságára vall, hogy Altfrid utódja, Richpald már mint archipresbyter vezeti a fejedelemség egyházi ügyeit. Miután a chorepiscopus a salzburgi érseket pusztán helyettesítette, az új pannón esperesség már e miatt sem lehetett neki, hanem csupán magának az érseknek alárendelve.¹ Sőt mi több, minden valószínűség szerint azért kellett Moosburg papját esperesi rangra emelni, mivel Osbaldus után a karantán-pannón segéd-püspökség betöltetlenül maradt. A Conversioból ugyanis az tűnik ki, hogy az érsek Osbaldus halála után maga vette kezébe a szláv területek legfőbb egyházi vezetését.² Gebhard salzburgi érsek életrajzírója pedig bizonyos ellentétekre utal, amelyek a segéd-püspökök és az érsek között keletkeztek, ami azután a chorepiscopus-intézmény szünetelésére vezetett.³ Más egyházak történetéből is tudjuk, hogy a segéd-püspök sokszor túlságos nagy önállóságot próbált magának biztosítani. Ez történt Salzburgban is, amelynek chorepiscopus, Osbaldus, Nagy Miklós pápával közvetlen érintkezésbe lépett, természetesen az érsek legnagyobb rosszaságára.⁴ Így, amint Osbaldus meghalt, az érsek tartózkodott attól, hogy a karantán-pannón részek számára új chorepiscopusról gondoskodjék. Miután azonban valakinek a chorepiscopus feladatkörét át kellett vennie, Pannóniában archipresbyteratust szervezett, míg Karantániát — úgy látszik — saját igazgatásába vonta. Más egyházak történetében is azt látjuk, hogy a chorepiscopusokat archipresbyterek szokták leváltani.⁵

Az önálló pannón archipresbyteratus felállítása mindennél jobban mutatja, hogy Pannónia megszűnt határontúli, barbár föld lenni, és épp olyan része lett a birodalmi egyháznak, mint a birodalom többi területe. Ez a meghódított, még kevéssel előbb barbár föld kereszténnyé vált, rálépett a nyugatosodás útjára, mindenben követve nyugatabbra fekvő szomszédja, Karantánia példáját. Ezzel az átalakulással párhuzamosan Pannónia grófsági szervezetet kapott, miként már előbb Karantánia, amelynek szláv dux-a helyére frank comes került. Pribina (megh. 861) még barbár dux,

¹ A Moosburgban működő salzburgi presbytereket a Conversio c. XII. ed. Pauler—Szilágyi 312 sorolja fel. Ilyen nevű presbyterek a salzburgi necrologiumban is előbukkannak; talán éppen róluk van szó, így Swarnagel MG. Necr. II. 8., 13., 9.; 10., 20., 6. kétszer is, Altfrid MG. Necr. II. 6., 3., 7.; 14., 34., 38.; 15., 36., 40., aki, miután őt is Liutpramm érsek küldte, még 859 előtt jutott Moosburgba. Utódjának, Richpaldnak nevével szintén találkozunk a salzburgi halotti könyvekben MG. Necr. II. 24., 60., 5.; 28., 68., 14.; 30., 73., 11.; 36., 90., 5. V. ö. Kos, id. m. 61—62.

² Conversio c. IX.: «adhuc ipse Adalwinus archiepiscopus per semet ipsum regere studet illam gentem.» (ed. Pauler—Szilágyi 309.)

³ c. 2. MG. SS. XI. 26., 38.

⁴ A levelezés I. Miklós két levélfragmentumában maradt fenn. MG. ep. VI. 660—61. 142. sz.

⁵ Schubert Geschichte 579. A szöveg mindenhol archipresbyterről beszél. Feladatköre azonban sok tekintetben hasonló volt az archidiaconuséhoz. L. u. o. 580—583., 585. — J. B. Sägmüller, Entwicklung des Archipresbyterats u. Dekanats bis zum Ende des Karolingerreiches 1898.

fiának, Kocelnek több ízben felbukkanó címe: comes de Sclavis,¹ továbbá Konstantinos Porphyrogenetos adata Kocelről mint «frank archonról»² jól jelzi Pannónia fejlődésének új állomását. És ahogyan 1072-ben a karantán Gurk püspöki székhelyé emelkedett,³ a pannóniaiak is joggal remélhették a jövőtől, hogy archipresbyteratusukat püspökséggel fogják felcserélni.

A békés kibontakozásnak ezekben az éveiben az egyedüli nyugtalanságot a szász Gottschalk hozta, aki vándorlásai közben Pannóniába is elvetődött. Friaulból jött, Dalmácián keresztül, ahonnan praedestinációs tanai miatt kellett menekülnie. Pannóniában és Noricumban barbár és pogány népek között bujkált, térítve és tanítva (848 kör.). Innen a mainzi egyházmegyébe ment át, ahol egy mainzi zsinaton védelmére kelt tanainak, elítélését azonban nem kerülhette ki (848 okt.). Így Pannónia is belesodródott, bár rövid időre, a IX. század nagy szellemi mozgalmaiba, amelyeknek legérdekesebb alakja kétségkívül a «monachus gyrovagus» Gottschalk volt.⁴

Gottschalk megjelenése nem okozott nagyobb zavarokat Pannónia egyházi életében. Annál döntőbb jelentőségű volt ránézve az a küzdelem, mely Róma, Bizánc és a frank birodalom között a szlávok megtérítése és egyházi szervezete körül keletkezett. Pannónia csakhamar küzdőtérre vált, hiszen jelentős szláv lakossága folytán földje is abba a nagy szláv gyűrűbe tartozott bele, amely a csehektől a bolgárokig, a két európai nagybirodalom, Bizánc és a frank császárság között terült el. A harc előterében pedig két szentéletű férfiú tündöklő alakja áll, a szlávok két apostola: Konstantinos (Cyrill) és Methodios.

II. Pannónia és a Szentszék.

A IX. század közepéig a tartományi egyházak zárt rendszere útját állta annak, hogy a pápaság az Alpokon túl is közvetlenül gyakorolhassa hatalmát. A tartományi egyházak autonóm különállásának megtörése I. Miklós pápa (858—867) soha el nem múló érdeme volt. Ragyogó pontificatusa alatt az érsekeknek és püspököknek meg kellett tanulniok, hogy egyházuknak feje Rómában székel. Ahogyan így lerakta az alapokat, amelyeken azután VII. Gergely megindította nagy küzdelmét az investitúra-jog ellen és a «szabad egyház» gondolatáért nem feledkezett meg a pápaság

¹ Codex dipl. regni Bohemiae ed. G. Friedrich I. 6., 9. sz.: «quidam comes de Sclavis nomine Chezul». MG. ep. VII. 282. és 283.: «Gozili comiti» (17. és 19. sz.) 868.: Boczek, Codex Moraviae I. 33. A dux csak kevésbé megbízható forrásokban fordul elő. 876—80.: u. o. I. 38. — 891.: Salz. Urkb. II. 66.
² De administrando imperio c. 30. ed. Bonn III. 145., 2. V. ö. Šišić, id. m. I. 96—97.

³ Pirchegger, Geschichte I. 132.

⁴ Ann. Prudentii Trecensis a. 849.: «Godescalcus... Italiam specie religionis aggressus, inde turpiter eiectus Dalmatiam, Pannoniam Noreiamque adorsus» (MG. SS. I. 443.). V. ö. E. Dümmler Geschichte I². 327—336. — Schubert Geschichte 452.

régi óhajáról sem, új, csupán Szent Péter utódjának alávetett egyházterületek létesítéséről. Amikor az Apostol-fejedelem trónjára lépett, a szláv népek jelentős része már megismerkedett Krisztus tanaival, a bolgár-szlávok pedig épp ott tartottak, hogy a kereszténységre ünnepélyesen áttérjenek. Figyelmét tehát Európának ezekre az új, barbár népeire fordította, mert bizvást remélhette, hogy országaikban Rómának alávetett egyház-provinciák alapítására alkalom adódik.

A Szentszék az első eredményt ebben az irányban a dalmát-horvát területen érte el, ahová a kereszténység frank térítőik közvetítésével Aquileia felől nyomult be még a IX. század elején, közvetlenül az avar birodalom megdöntése után. Ninben, a régi Anonában, püspökség is keletkezett, amelyet azonban a Szentszék bizonyára azzal az indokolással, hogy Dalmácia a patrimonium S. Petri birtokállományához tartozik, kivont az aquileiai pátriárka jurisdictiója alól és közvetlenül maga alá rendelt. Ezzel a frank birodalmi egyház lemondott térítésének gyümölcseről, a dalmáciai horvátok egyházi igazgatásáról, minden valószínűség szerint I. Miklós pápa erélyes fellépése következtében.¹

Sokkal nagyobb nehézségekkel kellett a Szentszéknek megküzdenie, mihelyt ugyanazt a politikát Karantániában és Pannóniában is alkalmazni akarta. Itt is megvolt a Szentszéknek a reménye arra, hogy a birodalmi egyház szervezetéből sikerül majd a karantánok és pannon-szlávok új keresztény nyáját kiragadnia. Törekvéseit maga a karantán-pannon chorepiscopus segítette elő, aki püspökével (metropolitájával) szemben természetes támaszt talált a római curiában. A salzburgi segéd-püspök azt várta a Szentszékétől, hogy számára különálló püspökséget fog létesíteni, I. Miklós viszont terveinek legalkalmasabb eszközét látta benne. Osbaldus — így hívták I. Miklós idején a salzburgi chorepiscopust — miként már előbb említettük, metropolitájának megkerülésével kapcsolatba lépett I. Miklóssal, aki határozott utasításokkal látta el a segédpüspököt. Egy ízben Osbal-

¹ A dalmáciai horvátok megtérítéséről *Fr. v. Šišić*, *Geschichte der Kroaten I.* (1917) 61—62. Hogy a nini püspökséget mikor alapították, arra nézve pusztán találgatásokra vagyunk utalva. *Šišić* (id. h.) a Tripimir (852) és a Mutimir (892) féle levelek [*Rački*, *Documenta hist. croat. period. ant. illustrantia: Monumenta Slav. merid. VII. 2. és 12. sz.*] és I. Miklós pápának levéltöredéke [*MG. Ep. VI. 659.*] alapján fennállását 852 előttre teszi. Csakhogy I. Miklós pápa levelében pusztán «clero et plebi Nonensis ecclesiae» fordul, még hozzá oly ügyben, amely kifejezetten a püspöki jogkörbe vág. Megtiltja ugyanis egyházak, bazilikák létesítését a Szentszék beleegyezése nélkül. Ha Ninnek már ekkor püspöke volt, joggal kérdezhetjük, hogy a levél miért hallgat róla. Hiszen a Szentszék leveleit különben mindig az illető egyház fejéhez címezi. A Miklós-féle levélből jól látjuk már, hogy a római

curia ezeken a dalmát-horvát részeken a püspöki hatalom gyakorlását magának kívánja fenntartani, ami azonban ekkor még ellenállásba ütközött. Így talán nem hibáznunk nagyot, ha ennek az óhajnak megvalósítását és a nini püspökség felállítását I. Miklós pápa pontificatusával hozzuk kapcsolatba. Az első névszerint ismert nini püspök Theodosius volt, akihez még mint electushoz VIII. János pápa 879-ben levelet intézett. Ebből a levélből az tűnik ki, hogy Theodosiusnak püspök-elődei (antecessores tui) már a pápa közvetlen hatalma alatt állottak. (*MG. Ep. VII. 153.*) A *Rački*-nál közölt horvát királyi oklevelek inkább feltévéssünk mellett szólnak. A birtokper a spalatói és nini egyház között épp általt keletkezett, mivel az adomány idején (852) a nini püspökség még nem állott fenn. *Dvornik* újabb könyvében (Les Légendes 264—5.) hasonló eredményre jut.

dus felkérésére elvi döntést hozott arra, hogy miként kell eljárni olyan gyilkosság esetén, amelyet pap követ el pogánnyal szemben. Más alkalommal a pápa felszólítja Osbaldust, hogy a salzburgi érsekkel egyetértően vizsgálatot tartson egy gyilkossággal vádolt presbyter ügyében. Miután a chorepiscopus pusztán a püspököt — jelen esetben az érseket — helyettesítette, Osbaldus működése természetesen a legnagyobb megütközést keltette bajor püspök-társai körében, hiszen a frank birodalmi egyház már azt is «árulásnak» tekintette, ha valamelyik püspöke közvetlenül a Szentszékhez fordult sérelmei orvoslásáért vagy ítéletért. A «támadásra» a salzburgi egyház azzal felelt, hogy Osbaldus után jó időre, egészen a X. századig, nem küldött segéd-püspököt a karantán-pannon misszióskörzetbe.¹

De ha így a pápaság törekvései előtt Pannonia és Karantánia határán — legalább is egy időre — bezárultak a kapuk, ott voltak a csehek, a morvák, a bolgárok, akik éppen a keresztség felvétele előtt állottak. E népeknél a pápaság számára még korlátlan lehetőségek kínálkoztak. Itt nem kellett meggyökeresedett, kialakult szervezettel felvenni a küzdelmet, ezen a végtelen szláv területen, pusztán, különféle érdekek és törekvések keresztettk egymást; ide a legkülönbébb országokból érkeztek térítők, a nélkül hogy egyházalapításra már sor került volna. Ha Róma tényleg oly fontosnak tartotta független, közvetlen igazgatása alatt álló egyházterületek kialakulását, akkor minden érdeklődését e népek felé kellett fordítania. Valóban azt figyelhetjük meg, hogy a bolgár és morva térítés ügye a pápai curiában a pannón dolgokat egészen háttérbe szorította. Másrészt a szláv fejedelmek is arra törekedtek, hogy a bizánci vagy frank tartományi egyház fősége alól valamiképp kivonják magukat. A német és a görög papság — megszokták már — a birodalmi sereggel együtt jelent meg és távozott el s szívéen a birodalom politikai érdekeit viselte. Így mindannyiszor, amidőn meg akarták lazítani kötelekeiket a szomszédos birodalommal, egyúttal egyházi önállóságra is törekedtek. A pápaságnak tehát csak segítségükre kellett sietnie, hogy elérje célját, Róma védnökségének és befolyásának biztosítását ezeken a barbár területeken.

A morva és a bolgár egyház kialakulása jól szemlélteti a mondottakat. Morvaországban Pribina elűzése után a frank befolyás egyre gyengült, úgy hogy Német Lajosnak végre döntő csapásra kellett elszánnia magát. Moimir morva fejedelem fejére ráolvasta, hogy el akar szakadni a frank birodalomtól, fejedelemségétől megfosztotta és helyére unokaöccsét, Rasztiszlávot emelte (846). Csakhogy az új morva fejedelem éppoly megbízhatatlannak bizonyult, mint elődje. Rasztiszláv lerázta magáról a frank főséget, és miután 855-ben az ellene vezetett büntető-hadjárat eredménytelenül végződött, hatalmát sikerül megszilárdítania. Szövetkezik Karlmannal, a király lázadó fiával, és Pannóniába rontva, Pribinát megöli és

¹ MG. ep. VI. 660—661. V. ö. E. Dümmler, Geschichte des ostfränkischen Reiches II. (2. kiad.) 175.

országát pusztítja (861—863).¹ Függetlenségi törekvésével párhuzamosan iparkodik népének «durva kereszténységét»² a birodalmi egyház gyámködása alól kiszabadítani. Amilyen mértékben örült annak, hogy térítők érkeznek országába,³ annyira félt a szomszédos frank püspököktől és apátoktól, akik a keresztet karddal is fel tudták cserélni. Így érlelődik meg benne a gondolat, hogy a birodalmi egyház kikerülésével népét közvetlenül a Szentszék alá rendelje vallási dolgokban.⁴

I. Miklós pápa épp ebben az időben került összeütközésbe a Közép-Birodalommal II. Lothár házasságkötése miatt. Semmi hajlandósága sem volt tehát arra, hogy a keleti birodalomrészt királyát maga ellen haragítsa. Már pedig Raszisztzláv kérésének meghallgatását Német Lajos méltán tekinthette volna ellene irányuló támadásnak. Német Lajos viszont, belháború közepette, a pápa támogatására volt utalva. Nem látta volna tehát szívesen, ha I. Miklós a frank-morva viszályban Raszisztzláv pártját fogja. Ilyen körülmények között mi sem volt természetesebb, mint hogy a pápa és bajor király megtalálták az utat egymáshoz és a szláv kérdésben megegyeztek. I. Miklós nyíltan Raszisztzláv ellen fordult, a bajor követ, Salamon konstanzi püspök útján áldását küldte Német Lajos fegyvereire és a királynak teljes győzelmet kívánt Raszisztzláv felett. A pápa mindezt abban a reményben tette, hogy viszont Német Lajos szövetségését, a bolgár fejedelmet az igaz hit ösvényére fogja vezetni. A bolgárok megtérésének reményében feláldozta a morva fejedelmet.⁵

¹ Annales Fuld. és Annales Bertin. ad. a. 846. és 855. (MG. SS. I. 364., 369., 449.) V. ö. E. Dümmler, Geschichte I. 298., 388—390. — B. Bretholz, Geschichte Mährens I. (1893) 35—36.

² A 852. mainzi zsinat beszél rudis adhuc christianitas gentis Maraensium-ról [MG. cap. II. 189. 21.].

³ Vita sancti Methodii c. V. ed. Miklosich (1870) 13. Itáliából, Görögországból és Németországból jött térítőkről beszél. Ennek alapján Dvorník (Les Slaves 155.) lehetőknek tartja bizánci misszionáriusok térítését a morvák között. H. Schaefer (Geschichte und Legende im Werk der Slavenmissionare Konstantin und Method. Hist. Z. 152. 1935. 250—51.) azonban kimutatta, hogy a Vita e sorai I. Miklós pápa «Responsa ad consulta Bulgarorum» leveleinek egyik kitételével egyezik (MG. ep. VI. 99. sz. 599^a.) és hogy mindkettő közös legenda-szkémára megy vissza. «Die Gleichheit des Schemas verpflichtet den Historiker zur Skepsis.» A Cyrill-legenda szerint a morva nép már keresztény, amikor Raszisztzláv a basileustól püspököt és térítőt kér. E. Dümmler—Fr. Miklosich, Die Legende vom heiligen Cyrillus c. 14. [Denkschriften der Akad. Wien, Phil. Hist. Kl. XIX. 1870. 242.]

⁴ Vita Methodii c. VIII. ed. Miklosich 14—15, ahol Adorján pápa ezeket írja Raszisztzlávnak, Szvatopluknak és Kocelnek: «non

enim ab hac tantum sede sancta magistrum petiistis, verum etiam a pio imperatore Michaele». Amiből már W. Wattenbach azt következtette, hogy Raszisztzláv először a pápánál próbált szerencsét [Die slav. Liturgie in Böhmen 1857. Abhandlungen der hist.-phil. Gesellsch. in Breslau I. 209.]. F. Dvorník, Les Slaves 156., hasonló nézetet vall.

⁵ I. Miklós és Lothár viszonyáról H. v. Schubert, Geschichte der christlichen Kirche im Frühmittelalter (1921) 421—423. Hogy a pápa Német Lajos oldalára állt és Raszisztzláv-tól minden támogatást megtagadott, mutatja az a válasz, amelyet Salamon konstanzi püspök követségére adott (864 közepén): «Quoniam nuntias, quod fidelis rex [t. i. Német Lajos] dispositum habeat venire Tullinam et deinde pacem cum rege Vulgarorum confirmare et Rastitium aut volendo aut nolendo sibi obedientem facere, oramus omnipotentem Dominum, ut angelus, qui fuit cum Jacob patriarcha, sit quoque cum ipso et cum omnibus suis et bene disponat iter eius, et cum pace et gaudio revertatur ad propria.» [MG. ep. VI. 293.] Miután I. Miklós az Ég áldását kérte Német Lajos fegyvereire Raszisztzláv ellen, bizonyosra vehető, hogy elsősorban politikai okokból zárkózott el Raszisztzláv kérése elől. V. ö. E. Dümmler, Geschichte II. 85. — B. Bretholz, Geschichte Mährens I. 66—67. Aligha helyes F. Dvorník feltevése: a pápa azért nem

Rasztiszláv most már a pápa visszautasítására kérését Konstantinápolyban ismételte meg (862 vagy 863). Ezt a lépést kétségkívül feleletnek szánta mind a bajor, mind a római udvar számára. Hiszen a bajor-bolgár szövetség, hosszú előkészületek után, minden bizonnyal már 862-ben létrejött, noha ünnepélyes kihirdetésére csak 864-ben került sor. Rasztiszlávnak tehát — Karlmann útján — már tudnia kellett arról, hogy mi készül ellene, amikor követei megjelentek Mihály császár előtt. Persze a görögök nem igen segíthettek neki a frankok ellen, de a bolgárok ellen annál inkább. Bizánchoz való közeledésével tehát a bolgár támadást kívánta leszerelni. Úgy vélekedett, a bolgárok nem fognak támadni, ha szövetségese szomzédjuk és örök ellenségük, a basileus.¹

Másrészt a lépés tüntetésnek készült a római curiával szemben. Róma viszonya Konstantinápolyhoz sohasem volt valami rózsás, de azóta, hogy I. Miklós ült az Apostol-fejedelem trónján, nyílt ellenségeskedésbe csapott át. I. Miklós pápa ismét ki akarja terjeszteni primatusát a keleti egyházra, amit III. Leó (717–41) óta a bizánci császárok már nem ismertek el. A mellett visszaköveteli a basileustól nemcsak Szent Péter elkobzott patrimoniumait Kalabriában és Sziciliában, hanem egyúttal felújítja igényét a 732-ben elszakított illyr provinciákra is, szóval olyan területekre, amelyeken ekkor már szlávok — köztük a bolgár-szlávok — laktak. Az igazi ellentéteket azonban azáltal kavarta fel, hogy beleavatkozott abba a viszályba, amely Photius és Ignatius között a konstantinápolyi pátriarkátus birtokáért váltakozó szerencsével folyt. Amikor tehát Rasztiszláv kérésének meghallgatását Konstantinápolyban kereste, tulajdonképpen azoknak az oldalára állt, akik a pápa törekvései ellen küzdöttek. Így frontváltozása teljes volt.²

Rasztiszlávot kétségkívül csupán egy vágy vezette — megszabadulni minden áron a frank fennhatóságtól. Ezt mind egyházi, mind politikai értelemben gondolta, mintahogy valóban e kettő, regnum és sacerdotium e korban elválaszthatatlanok egymástól. Hogy politikai függetlenségét

tudja Rasztiszláv kérését teljesíteni, mivel nem rendelkezett szláv nyelvet beszélő téri-tökökkel (Les Slaves, Byzance et Rome 156.).

¹ Rasztiszláv bizánci követségét csak a legendák említik. A szövegeket l. Vita Methodii c. 5. ed. Miklosich 13. — Vita Const. c. 14. ed. Dümmler—Miklosich 242. — Vita cum translatione Clementis c. 7. ed. Ginzler, Geschichte der Slavenapostel Cyrill und Method (1861) Anhang 8. A követség idejét azon az alapon lehet hozzávetőlegesen megállapítani, hogy Cyrill és Method már útban voltak Róma felé, amikor I. Miklós pápa meghalt (867), morvaországi tartózkodásuk pedig a Cyrill-legenda szerint 40 hónapig, a Vita Methodii szerint 3 évig tartott. Csak a Kelemen-vita beszél négy és fél évi tartózkodásról. *Dvorník* régebbi nézetét megváltoztatva (Les Slaves 156.), új könyvében (Les Légendes 228—29.) már lehe-

tőnek tartja, hogy Rasztiszláv lépését politikai megfontolások befolyásolták. Minden a mellett szól, hogy a szövetség a lázadó Karlmann (861) ellen irányult, aki Rasztiszláv segítségére támaszkodott. Annales Fuld. a. 863. MG. SS. I. 374. — I. Miklós levele 864-ről, c. 9. MG. ep. VI. 293.: «venire Tullinam et deinde pacem cum rege Vulgarorum confirmare et Rastitium aut volendo aut nolendo sibi oboedientem facere». V. ö. *Böhmer—Mühlbacher*, Regesta imperii I. (1908) 1148a., 1450c. és e., 1455a. és c., továbbá *Slatarski*, Geschichte der Bulgaren (1918) 41.

² A pápaság igényeiről I. Miklós levelében Mihály császárhoz, 860. (MG. ep. VI. 82. sz. 438.) V. ö. *H. v. Schubert*, Geschichte der christl. Kirche im Frühmittelalter (1921) 423—427.

megvédelmezze és megerősítse, ahhoz elég volt, ha kardjában bízott. Különálló, tartományi egyházat azonban a maga erejéből nem építhetett fel, ahhoz előbb az egyházi fórum engedélyét és támogatását kellett kikérnie. Miután első érsekének és püspökeinek felszentelését a frankoktól nem várhatta, de nem is kívánta, kérését Rómába továbbította, és amikor ott sem talált nyitott kapukra, követeit elküldte — Konstantinápolyba. Róma vagy Bizánc? Számára mindegy volt e kérdés. A cél maradt, csupán az út változott.¹

Ugyanezt a politikát követte a másik barbár fejedelem is, a frankok szövetségese, Bogoris (Boris). Eleinte arra gondolt, hogy a keresztiséget bajor közvetítéssel Rómától fogja elnyerni. Egy-két főembere már át is tért a római kereszténységre, amikor egyszerre új fordulat következett be.² A bizánciak 863-ban döntő győzelmet aratnak az arabokon, úgyhogy fegyvereiket a bolgárok ellen tudják fordítani. Bolgárországban akkor éppen nagy éhínség dühöngött, a nép annyira legyengült, hogy Bogoris nem tudott kellőképp ellentálni és a bizánciaktól súlyos vereséget szenvedett. A basileus, akit a bolgár-bajor szövetség nyugtalanított, Rómát meg akarta

¹ A legendák vallásos-téritői szempontjaiknak megfelelően úgy állítják be Raszisztzláv követségét, mintha csak téritőket kért volna a császártól. Ilyen értelemben írnak mindazok a szerzők, akik a legendák előadásához erősebben ragaszkodnak, az újabbak közül pl. *F. Dvorník*, *Les Slaves* 155–159. E legendák forráskritikai megítélésében azonban mindenképp előtérbe kell venniük, hogy legendák kal van dolgunk, amelyek a tényleges eseményeket a vallásos érzés és a legenda-forma követelményeinek megfelelően «átszínezték» vagy egyenesen «átdolgozták», vagyis ha fel akarjuk használni előadásukat, akkor azt mintegy át kell fordítanunk mai nyelvünkre. Másrészt nem szabad sohasem elfelednünk, hogy Cyrillnek és Methodónak, később meg tanítványainak tanításukért, főleg a szláv liturgia miatt nehéz harcokat kellett vívniük, az eretnokség vádjával szemben védekezniök kellett, ennek következtében a Viták, ahol csak tehetik, az eseményeket a védelem céljaira átalakítják. Ilyen stílizálással kell a bizánci követség elbeszélésében is számolnunk. Így bizonyosra kell vennünk, hogy Raszisztzláv kérése olyan formában, miként azt a Viták előadják, nem hangzott el. Raszisztzláv aligha azért fordult a basileushoz, mivel a latin és a frank téritők nem bírták a szláv nyelvet, már pedig a Methodó-legenda burkoltan [«non habemus virum, qui nos ad veritatem instituat et sensum scripturae nobis interpretetur», a Cyrill-legenda egészen határozottan [«Doctorem non habemus, qui nos nostra lingua veram fidem christianam edoceat»] ezt mondja. A bajor papok is szláv nyelven téritették. L. erre *A. Hauck*, *Kirchengeschichte Deutschland* II. 642. 2. jegyz. — *A. Naegle*, *Kirchengeschichte Böhmens* I. 1. 1915. 79. Nagyon jellemző, hogy épp a Cyrill-legenda

említi meg a nyelvi követelményt, amely mai formájában újabb átdolgozásra mutat [legrégibb kézírata a XV. századból való]. A legendák kritikai felhasználására nézve l. *H. Schaefer*, id. m. 235–236. — *P. Duthilleul*, *Les sources de l'histoire des saints Cyrille et Méthode* (*Echos d'Orient* XXXVIII.) 1935. 272–306. — *A. Brückner*, *Aus dem religiösen Leben der Cechen und Polen* (*Zeitschrift für osteuropäische Geschichte* VII.) 1933. és u. a., *Cyrrill und Method* (u. o. IX.) 1935. 184–199. Raszisztzláv bizonyára nemcsak téritőket kért, hanem püspököt is, miként kortársa, Bogoris bolgár fejedelem. Erre utal a Cyrill-legenda (id. h.): «mitte igitur nobis, domine, episcopum et magistrum talem». Ezt helyesen említi ki *Fr. Grivec*, *Die heiligen Slavenapostel Cyrillus und Methodius* (1928) 52. A téritők szláv nyelvtudásáról az Ottók idején v. ö. *Jos. Koirchberg*, *Kaiseridee und Mission* (*Hist. Studien* 259.) 1934. 32.: Bosot, St. Emmeram szerzetesét azért küldik tériteni, mert bírta a szláv nyelvet.

² Ez kitérít I. Miklós pápának válaszából, amelyet Német Lajos követének, Salamon konstanzi püspöknek adott 864 közepén (MG. ep. VI. c. 9. 293.): «Quia vero dicis, quod Christianissimus rex (i. e. Ludowicus) speret, quod ipse rex Vulgarorum ad fidem velit converti et iam multi ex ipsis Christiani facti sint, gratias agimus Deo...» VIII. János pápa leveleiből azt tudjuk meg, hogy Bogoris egyik rokona, «comes» Petrus nevet viselte, ki kétségkívül egy római pártinak volt a feje. Követársai: Johannes, Martinus (MG. VII. nn. 67., 183., 192.). A nevek — Johannes kivételével — római téritésre utalnak. V. ö. még Hincmari *Annales* a. 864 (MG. SS. I. 465.): «qui christianum se fieri velle promiserat.»

előzni térítési szándékában, épp ezért a béke fejében Bogoristól a bolgárok megtérését követelte. Bogoris át is tért (864),¹ minden bizonnyal abban a reményben, hogy külön tartományi egyházat tud majd alapítani bolgár pátriárka kormányzata alatt. A bizánciak azonban érthető okokból megtagadták kérését és bolgár pátriárkáról vagy metropolitáról hallani sem akartak, sőt a püspökök ordinálását is fenntartották maguknak.² Erre Bogoris attól való félelmében, hogy teljesen bizánci függésbe jut, már 866-ban követeit Rómába és a bajor udvarba küldte s bejelentette csatlakozását a római kereszténységhez. A térítés meg is indult, római részről két legátus, Formosus és Paulus püspökök vezetése alatt, míg a német misszió munkáját Ermanrich passauai püspök irányította. A Szentszék természetesen arra törekedett, hogy az új bolgár egyház közvetlenül alája tartozzék, a bajor térítőket tehát már 867-ben hazaküldték. De Bogoris a római udvarban sem ért célt: bolgár patriárkátusról mindjárt le kellett mondania és az első bolgár püspök felszentelésére sem került sor a sok húza-vona miatt.³ Róma ellenkezése éppoly érthető, mint Bogoris kérése és gyors elfordulása Rómától. Az új pátriárka, Ignatius, okulva ellenfele, Photius példáján, a megtérő bolgár cárt tárt karokkal fogadta és még ugyanazon év végén elküldte országába az első bolgár érseket, Józsefet, aki alá tíz püspökséget rendelt. Bogoris fiának, Simeonnak maradt azután az a feladat, hogy az elejétől fogva oly hön óhajtott bolgár patriárkátust kiharcolja.⁴

A bolgár egyház megalapításának történetét kissé részletesebben mondtuk el, mivel Bolgárország ebben az időben Magyarország egész keleti felére is kiterjedt, és az események lefolyásából jól kivehetők azok a motívumok, amelyek ezeket a barbár fejedelmeket, mint Bogorist, vezették egyházi dolgaikban. Bogoris addig-addig «ingadozott» a két vetélytárs, Róma és Bizánc között, mígnem biztosítani tudta egyházának függetlenségét. Ugyanígy Raszisztzláv morva fejedelem is először Rómával kísérletezett, majd Bizánchoz pártolt, de csak azért, hogy a kezdet-kezdetén álló morva egyháznak külön szervezetet adjon. Ő is elsősorban püspököt kért Konstantinápolyból. És a kérést Bizánc éppúgy megkerülte, akárcsak Bogoris megtérésénél. A morva udvarba érkező görög testvérpár, Constantinus (Cyrill) és Methodius egyszerű térítők voltak, akik csak annyiban különböztek az eddigi bajor misszionáriusoktól, hogy a keleti egyház szokása szerint nemcsak a szentbeszédet, hanem a misét is anyanyelven, tehát szlávul kezdték tartani, a morvák közt időző német papok nagy megbotránkozására.

¹ *Dvorník*, Les Slaves 187—189. *A. Vailant—M. Lascaris*, La date de la conversion des Bulgares (Revue des Études slaves XIII.) 1933 szerint a megtérés minden valószínűség szerint 864-ben, a Petronas-i győzelem hatása alatt következett be.

² Erre helyesen mutatott rá *H. v. Schubert*, id. m. 515—16 Photiusnak Bogorishoz küldött levele alapján (Migne, Patr. Gr. CII. col. 628.

és a köv.). Ugyanígy *Dvorník*, Les Slaves 190—191.

³ Vita Nicolai Papae (Migne, Patr. L. CXIX. col. 766.) — Nicolaus, capitulis 106 ad Bulgarorum consulta 866-ból, főleg c. 72. [MG. ep. VI. 592—93.] V. ö. *H. v. Schubert*, id. m. 516—17. — *Dvorník*, Les Slaves 191—195.

⁴ *H. v. Schubert*, id. m. 517—18.

A jövevények hivatkozhattak a szír, az örmény stb. példákra, és kétségkívül ezeknek a «nemzeti egyházaknak» példája lebegett Constantinus előtt, amikor szláv nyelvre lefordította előbb az evangéliumot, később liturgikus és egyéb szent szövegeket is az általa összeállított ú. n. glagolita (glagol = szó) írás segítségével.¹

Rasztiszlávot kétségkívül lehangolta, hogy a bizánci udvar segítségével sem jutott közelebb céljához, a morva tartományi egyház megalapításához. Amikor azután 864-ben Német Lajos haddal támadt reá és térdre kényszerült,² nem sokat habozott és felszámolt az egész bizánci kirándulással. Újra Rómától várta a bajor befolyás visszaszorítását. De amilyen mértékben közeledett Rómához, annál nehezebb helyzetbe jutott a két görög térítő udvarában. Ha megkezdett munkájuknak gyümölcsét akarták látni, nekik is valahogy ki kellett egyezniök Rómával. Elindultak tehát a római útra (867 eleje). Magukkal vitték Szent Kelemen földi maradványait, ezt a nagyértékű ereklyét, melyet Chersonban találtak fel. Ezzel az ajándékkal kívánták magukat és fejedelmük, Rasztiszláv kérését beajánlani.³ A Szentszék épp ebben az időben ünnepelte a bolgár sikereket és miután nem kellett többé tartania a bajor udvartól, szívesen állt a szlávok pártjára. A Szentszék és a bajor udvar együttműködése egyszeriben felborult, felborult már akkor, amidőn Bolgárországban a római misszió a bajor térítőket egyszerűen hazakényszerítette. Most hát a római curia ismét felújította tervét Pannóniával, csak hogy még nagyobb arányokban. A dalmát partoktól egészen a morváig fog húzódni az új egyházterület a Szentszék

Német Lajos pecsétje.

¹ *Grivec*, id. m. 52. — Hogy a szláv írásjeleket Constantinus állította össze, arra egészen megbízható értesüléseink vannak: VIII. János ep. 255. (MG. ep. VII. 223⁹⁶) és *Conversio Bagoariorum et Carant.* c. 12 (*Pauler—Szilágyi*, *A magyar honfoglalás kútjai*, 312.). Constantinus a gót Wulfila és az örmény Mesrop mellé állítható, működését csakis a bizánci egyházpolitika hagyományaiból érthetjük meg. Ennek szálait mesterien bogozta ki *F. Dvorník*, *Les Légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance* (1933). V. ö. *Vita Constantini* c. 16. ed. Dümmler—Miklosich 244.: Constantinus a szláv liturgia védelmében maga hivatkozik az örmény, szír, stb. példákra. A két görög a latin ritust vette alapul. Ortodoxiájukra *I. H. v. Schubert*, id. m. 519—20. rövid áttekintését, továbbá *Dvorník*, *Les Slaves* 166—169. *Les Légendes Chapitre VIII.*

² *E. Dümmler*, *Geschichte des ostfränk. Reiches II.* 86—87. — *B. Bretholz*, *Gesch. Mährens I.* 38—39.

³ *Vita Methodii* c. 6. (ed. Miklosich 13.). — *Vita Constantini* cc. 15—17. (ed. Dümmler—Miklosich 243—246.). — *Vita cum translatione S. Clementis* cc. 8—9. (ed. Ginzel 9—10.). Hogy a pápa aligha volt a kezdeményező, az kitűnik a Constantinus-legendából, amely szerint a curia meghívása Velencében éri a két görög apostolt. Miután *H. Schaederneck* sikerült a «meghívás-motívumot» a legenda-forma tartozékának kimutatni (id. m. 241—245.), valószínű, hogy az elhatározás a morva udvarból indult ki és részben a tanítványok felszentelésének szükségével (*Vita Const.*), részben a latin-frank klérus ellenállásával függ össze, amely a pápa jóváhagyásának kikérését elkerülhetlenné tette. V. ö. *Grumel* érdekes magyarázatát a «translatio» kérdésével kapcsolatban: *Byzance et Photius dans les Légendes slavonnes des saints Cyrille et Méthode* (*Échos d'Orient XXXVII.*) 1934. 351.

közvetlen hatalma alatt. A dalmát-horvát, majd a bolgár egyház megszervezése után következne a Szávától északra fekvő szláv tömeg megnyerése is Róma számára.

Ez volt az a nagyszabású terv, amelynek érdekében a Szentszék hajlandónak mutatkozott Constantinus és Methodius működését támogatni. A két görög testvér erre a római curia szolgálatába állott, amivel kétségkívül megnehezítették visszatérésüket hazájukba.¹ Elhatározásukra bizonyára nagy hatással volt egykori pártfogójuknak, Photius konstantinápolyi pátriárkának bukása (867 végén).² A pápa egyházi harcosai közé léptek, ám ez bizonyosfokú latinizálódásra kötelezte őket. Igaz, megtarthatták görög egyházi szokásaiknak egyikét-másikát, így pl. a böjtre nézve, azonban már a liturgiában a római ritust kellett követniök. Görög szívük egy dologban mégis hajthatatlan maradt: a szláv liturgiától semmi áron sem akartak megválni. A filozófus, nagy tudású Constantinus az irodalmi ember elszántságával ragaszkodott élete főművéhez, legnagyobb büszkeségéhez, írásjeleihez és szláv fordításaihoz, amelyekkel — jól tudta — a szláv egyház és irodalom alapjait vetette meg. II. Adorjának (867—72) végül is engednie kellett. Hozzájárult ahhoz, hogy a szentbeszédén kívül a liturgiában is a szláv nyelvet alkalmazhassák, azonban az apostolicumot (credo) és az evangéliumot előbb latinul kellett felolvasni. Ennyi volt a bér, amelyet a Szentszéknek a két görög megnyeréséért fizetnie kellett.³

Az az ajánlólevél, amellyel II. Adorján Methodot útjára bocsátotta — időközben Constantinus-Cyryll meghalt (869. febr. 14.) — nemcsak a morva fejedelemnek, hanem a pannóniai Kocelnak is szólt. Method tehát a morva területeken kívül az egész Pannóniában is szabadon működhetett — a pápa engedélyéből. Püspöki hatáskört nem kapott, csak mint egyszerű

¹ A kutatás mindeddig ezt nem méltatta eléggé figyelemre. Hogy a két görög a curialis politika szolgálatába állott, azt különösen a későbbi események mutatják világosan. Cyryll és Method elindulását csak Bizáncban át, későbbi szereplésüket azonban csak «Rómán» át lehet megérteni.

² Anastasius Bibliothecarius szerint Constantinus Photius pátriárkának «amicus fortissimus»-a volt (Mansi, Conc. Coll. XVI. 6A.), a Vita Constantini pedig Photiusról mint Constantinus tanáráról beszél (c. 4. ed. Dümmler—Miklosich 231.). E kapcsolatokat minden oldalról megvilágította F. Dvorník, Les Légendes de Constantin et de Méthode 1933 munkájában. Ignatiust, Photius ellenfelét az új császár, I. Basilius hozta vissza a pátriarkátus székébe (867 nov.). V. ö. H. v. Schubert, id. m. 438.

³ A pápa levelét csak a Vita Methodii őrizte meg számunkra [c. 8. ed. Dümmler—Miklosich 15—16. — G. Friedrich, Codex dipl. et epist. regni Bohemiae I. 8—9.], épp ezért sokan kétségbe vonták valóságát. A hitelesség kérdésére P. Duthilleul, Les sources de

l'histoire des saints Cyrille et Méthode 272—277. E kérdésben szerintem már V. Jagić, Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache [Denkschriften der Akad. Wien, Phil.-Hist. Kl. XLVII. 1902.] 19—23. helyesen látott, amikor a levél védelmére kelt. Hogy VIII. János 880-ból kelt levele Szvatoplukhoz (MG. ep. VII. 222—224.) sok egyezést mutat vele, az csak természetes, hiszen az engedély megújításáról volt szó. Hogy a pápa II. Adorján engedélyét elhallgatja, az kétségkívül «politikai tapintatból» történt: saját tiltó végzését (u. o. 161.) is elhallgatja! Csak nem tárhatta a világ elé a curialis politika titkait! Azonban interpolációra, sőt erős átdolgozásra gondolnunk kell (pl. az anathema, stb.). Ha VIII. János meg tudta engedni a szlávnyelvű misézést, előde, II. Adorján is elszánhatta magát erre egy évtizeddel előbb, sőt valószínű, hogy a cselekvő fél már ekkor VIII. János volt, aki mint archidiaconus vezette a curia ügyeit. L. Ginzler, Zur Geschichte der Slavenapostel Cyrill und Method (1872) 38. s a köv. l. — A. Lapôtre, L'Europe et le Saint-Siège à l'époque carolingienne I. Jean VIII. (1895) 32.

térítő-pap állapotott meg Kocel udvarában, Moosburgban (869).¹ De ennyi is elegendő volt ahhoz, hogy a birodalmi egyház, elsősorban maga az érdekelt salzburgi érsek, akinek egyházmegyéjéhez tartozott Kocel fejedelemsége, felbőszüljön. Mindeddig Kocel udvari papjait a salzburgi egyház küldte ki, és ha történetesen a presbyter más egyházmegyéből való volt, mint pl. Domo-kos, az érsek engedélye nélkül nem gyakorolhatta papi jogait. A salzburgiak méltán utaltak arra, hogy régi szokásuk szerint idegen papnak három hónapi tartózkodás után feltétlenül püspökének elbocsátó levelével jelentkeznie kellett. Metód azonban egyedül a pápa megbízólevelére hivatkozott, és az érsek engedélye nélkül továbbra is folytatta működését Pannóniában. A salzburgiak papja Kocel mellett, Richbald pannón esperes, a «göröggel» szemben nem tudta magát tartani és inkább visszament Bajorországba.² Metód mintegy ennek helyét foglalta el Moosburgban. Ezzel kezdetét vette a Szentszék és a birodalmi egyház küzdelme a pannón és a morva egyház fennhatóságáért.

Mindez azonban nem elégíthette ki se Kocelt, se Raszisztzlávot, ők különálló szláv püspökség felállításáról ábrándoztak. Láttuk, hogy Pannónia belső fejlődése útján már esperességet nyert. Így méltán remélhette a közeljövőtől az első pannón püspök felszentelését. A Szentszék azonban — akárcsak a bolgárok dolgában — a püspöknél sokkal fontosabbnak tartotta az új egyházterület közvetlen igazgatását. Metód talán sohasem jutott volna püspökséghez, ha 870-ben nem következik be egy váratlan fordulat, amely a pápaság legszebb reményeit megsemmisítette. A bolgár cár «hütlenségére» gondolok. Okulva a leckén, a Szentszék sietett Metódot püspökké szentelni (872 előtt). Az új püspökség felállításával azonban nemcsak a pannón Kocelt és a morva Raszisztzlávot akarta Róma iránti hűségükben megerősíteni, hanem egyúttal a bolgárokat is vissza szerette volna hódítani Róma oldalára. Éppen Metódra várt a feladat, hogy a bolgárok elveszett nyáját visszaszerezze Bizánctól.³

¹ A Vita Methodii c. 8. (ed. Miklosich 15.) világosan kitűnik, hogy Metód mint egyszerű pap tért vissza Rómából és csak később, második római útja alkalmából kapta a pannóniai püspökséget. A Szentszék a thesszalonikai görögöt mint térítőt küldi «non solum tibi uni (i. e. Kozelo), sed omnibus regionibus illis slovenicis». II. Adorján levelét ennek megfelelően «Rostislavo et Svjatopolco et Kozelo» címezi. Szvatopluk ekkor Raszisztzláv fejedelemtársa volt és valószínűleg Nyitrán székelte. V. ö. még a pápa levelében: «nos... constituimus... Methodium mittere, postquam eum cum discipulis ordinavimus, filium nostrum, in regiones vestras, virum perfectum intellectu et orthodoxum, ut vos institueret...» Miután a levélből az tűnik ki, hogy Cyrill ekkor már halott volt, Metód küldetése 869 febr. 14 utánra datálható. A Kelemen-legenda (c. 8.) Cyrillt megteszi püspöknek.

² A Libellus de Conversione Bagoariorum et Carantanorum [MG. SS. XI. 6—14. — A magy. honf. kútfői 301—313.] e célból készült 870—71 körül. Metódról és az ellene felhozott vádpontokról c. 12., c. 14. (A magy. honf. kútfői 312., 313.) Metód itt még pusztán «philosophus». Miután Cyrillről nincs említés, nyilvánvaló, hogy a felzúdulást nem a Rómába induló, hanem a Rómából visszaérkező Metód váltotta ki. A két görög az átutazás idején «Kozel, princeps Pannoniae» udvarában, amiről a Vita Constantini szól (c. 15. ed. Dümmler—Miklosich 243.), csak egészen rövid ideig tartózkodhatott.

³ Vita Methodii c. 8. (ed. Miklosich 17.): «excepit vero eum Kozel cum magno honore, et iterum eum ad apostolicum misit et XX viros, homines honorabiles, ut eum sibi ordinaret in episcopatum in Pannonia in sedem sancti Andronici, apostoli e LXX, quod etiam

Csakis így tudjuk megmagyarázni azt a különös körülményt, hogy a pápa Method számára egy olyan püspökséget újított fel, amely a kérdéses időben éppen a «hűtlen» Bolgárország területén feküdt. Ugyanis a Vita Methodii hitelt érdemlő adata szerint Method Szent Andronicus püspökségét örökölte, ennek székhelye pedig nem volt más, mint Sirmium (Mitrovica), amely a római uralom idején az egész Pannónia, sőt talán Moesia felett is érseki jogokat gyakorolt. Akárcsak a többi dunamelléki püspökséget, a sirmiumit is az avarok rohama söpörte el. Utolsó említése 582-ből való.¹ Az avar birodalom összeomlása után Sirmium frank fennhatóság alá kerül, rövidesen azonban bolgár kézre jut és akkor is bolgár kézen maradt, amidőn 838-ban a bajoroknak sikerül a Dráva-Száva közéből a betolakodókat visszaszorítani. A 845-ben kötött paderborni béke azután a status quo alapján Sirmiumot a környező területtel együtt a bolgároknak hagyta. Miután a mai Vuka (Valkó) folyónál Kocel pannóniai fejedelem birtokokat kap, a bajor királytól a bolgár határnak ettől keletre kellett vonulnia.² Amikor azután 870-ben Bolgárországot püspökségekre osztják,

factum est.» Hogy II. Adorján volt az, aki Methodot püspökké szentelte, az kitűnik VIII. János pápa 879-ről kelt leveléből [MG. ep. VII. n. 200., 160.]: «quia Methodius vester archiepiscopus ab antecessore nostro, Adriano scilicet papa, ordinatus...» II. Adorján halála (872) előtt kellett tehát a felszentelésnek végbemennie. A bolgárok csatlakozását a bizánci pátriárkátushoz az a konstantinápolyi zsinat (869–70) mondta ki, amelyen a Szentszék is képviseltette magát. [Liber pont. II. 182–85.] A VIII. egyetemes zsinat határozatát legkésőbb Anastasius Bibliothecarius hozta el Rómába 870 júniusában. L. erre *Dvorník*, *Les Slaves* 206. Methodius tehát éppen az Örök Városban tartózkodhatott, amikor a Szentszék a bolgárok elszakadásáról értesülést szerzett. Így nagyon valószínű, hogy Methodius püspöki felszentelése a bolgár eseményekkel áll összefüggésben. Idejét *E. Dümmler*, *Geschichte* II³. 262. együtt 870-re kell tennünk. *Balics Lajos*, A kereszténység története hazánk mai területén a magyarok letelepedéséig (1901) 278. 5. jegyz. azt írja, hogy Methodiust csak VIII. János pápa tette meg érsekké, mégpedig a 873. év folyamán. Itt tévedés forog fenn. Igaz, hogy a *Fragmenta registri* n. 21. darabja egyhelyütt «cum episcopo nostro» ír, de pár sorral alább a pápa minden olyan ügyet a maga számára tart fenn, melyek «inter archiepiscopos» keletkeztek. (MG. ep. VII. 285.) V. ö. u. o. 286.: «quasi patriarcha». Így szükségtelen elírással vádolni VIII. Jánost, amiért 879-ben elődje, II. Adorján által érseknek «ordináltja» Methodiust (u. o. 160.), miként azt önkényesen *Balics* teszi. A sirmiumi püspökség felújításával természetesen püspök-elődeinek érseki jogköre is Methodiusra szállt.

¹ *J. Zeiller*, *Les origines chrétiennes dans*

les provinces danubiennes de l'empire romain (1918, 147–48., 395.

² Az eseményekre *Conversio Bagoariorum et Car. c. X. ed. Pauler—Szilágyi* 310. — *Ann. s. Rudberti Salisb. a. 838.* (MG. SS. IX. 770.) — *Auctarium Garstense a. 838.* (u. o. IX. 565.). Hogy a bolgár követek Paderbornban mit végeztek, nem tudjuk (Böhmer—Mühlbacher I². 1386a. sz.). De miután Német Lajos már a következő évben (846) «concedit pleno iure Briwino [i. e. Pribina] centum mansus iuxta fluvium Valchau» [Böhmer—Mühlbacher I². 1387. sz.], a Dráva—Száva közének kelet felé legalább is a Vuka (Valkó) folyóig a frankok kezén kellett lennie. A fluvius Valchau alatt, miként azt *L. Hauptmann*, *Politische Umwälzungen* 278–83. kifejtette, csakis a mai Vuka folyót lehet értenünk, mely Vukovárnál a Drávába ömlik. Egészen valószínűtlen, hogy itt arról a Wolko folyóról van szó, amely 1235-ben a pécsi és a zágrábi püspökség között határként szerepel, hiszen ennek még a középkorban is gyéren lakott völgyét nehezen járható, magas hegyek választották el Pribina fejedelemségétől. Ezzel szemben a régi Mursán (Eszék) fontos római utak haladtak keresztül, úgy Sirmium, mint Siscia (Sziget), Poetovio (Pettau) felé és Sopianae-n (Pécs) át a Zala-folyóhoz, ahol Pribina székvárosa, Moosburg feküdt. Ennélfogva Pribinának nagyfontosságú érdeke fűződött ahhoz, hogy a nyugati átjárók kulcsát, Mursát és környékét kezében tartsa. Feltevésünk annál valószínűbb, miután Pécs is Pribina hatalmában volt (*Conversio c. XI. ed. Pauler—Szilágyi* 311.). Másrészt azonban az is kétségtelen, hogy a bolgár birodalomnak létérdeke fűződött Sirmium birtokához. A közvetlen kapcsolatot a Duna-Tisza vidékével és a Tiszántúllal csak úgy tudta fenntartani,

Sirmium ismét püspöki székhely.¹ Egy X. századból való egyházi összefoglalásban Sirmium is előbukkan.² Különös is lett volna, hogy épp az a Sirmium ne nyerje vissza püspökségét, amely még Konstantinos Porphyrogenetos munkájában is mint jelentékeny város szerepel,³ amikor Singidunum (Belgrád) már 878-ban mint püspöki székhely fordul elő.⁴

Mit jelent mindez? Azt jelenti, hogy a Szentszék nem ismerte el azt az egyházi szervezetet, amelyet Bolgárországnak Bizánc adott. A bolgárok bizánci püspökeket egyszerűen usurpatoroknak tekintette, akik hamisan bitorolják a püspök-nevet. Ennek a felfogásnak ad pl. VIII. János pápa hangot, amidőn 878-ban Bogoris bolgár cárnak panaszkodik, hogy bizonyos György, «qui falso sibi episcopi nomen usurpat», Sergius eunuchot a belgrádi püspökséghez juttatta, holott ezt a Sergiust vétkeiért püspöke elítélte.⁵ A levélben tehát egy bizonyos György püspökről van szó, akinek kétségkívül a bolgár püspöki karhoz kellett tartoznia, mivel csak így ordinálhatta Sergiust a belgrádi püspökségre. Székhelye ismeretlen, ámde ami lényeges számunkra, az így is megállapítható: a Szentszék egyszerűen kétségbe vonta, hogy a Bizánc által küldött bolgár püspökök jogosan gyakorolják a püspöki hatalmat. Ez állt Sirmiumra is. Adorján pápa mitsem törődve azzal, hogy Szent Andronicus püspöki széke betöltetlen-e vagy sem, Methodiust megteszi Sirmium püspökének és Pannónia érsekének.

Mindez beavatkozást jelentett nemcsak a bolgár, de a bizánci egyház ügyeibe is, amely alá Bolgárország 870 óta tartozott egyházi tekintetben. Jelentett ez kihívást is a harcra. Ebben a harcban pedig a görög Method már a pápaság oldalán, az első vonalban küzd. A thessalonikai görög átalakulása a római gondolat előharcosává azonban csak azáltal volt lehetséges, hogy a szlávtság ügyének szolgálatába állott. De mindez nem menthette meg őt a

ha «a görög rév» — miként Anonymusunk nevezi (c. 43.) — a Szerémségben a Dunánál, talán a mai Pécsvárad-Újvidék vonalon, birtokához tartozott. Ilyen körülmények között nyilvánvaló, hogy a frankok nem akartak lehetetlent kívánni a bolgároktól és Sirmiumot a hozzátartozó szerémségi részekkel, körülbelül olyanformán, mint a frankok örökösei, a magyarok, átengedték nekik. A régi sirmiumi és pécsi püspökség határa ennek a politikai állapotnak emlékét őrzi. L. erre *Ortway T.*, Magyarország egyházi földleírása I. 1891. 266 kk. 1. A megegyezés a bolgárok és frankok között csakis ezen az alapon jöhetett létre. Hogy megfelelt mindkét fél érdekeinek, mutatja a tartós jóviszony és együttműködés különösen Bogoris bolgár kán idején (852—889), melyet a 853. évi eredménytelen bolgár betörés sem tudott megzavarni. Bogoris nem tett egyebet, minthogy a két viszálykodó testvér, Kopasz Károly és Német Lajos között az előbbi pártjára állott. V. ö. *E. Dümmler*, Geschichte I². 382. — *F. Šišić*, Geschichte I. 68—71., nagyon való-

színűvé tette, hogy a pannón-horvát terület Pribina és Kocel fejedelemségének volt a része. Ha a sziszeki fejedelemség még Ratimir bukása (838) után is fennállott, akkor Adorján pápa levelét a pannón érsekség felállításáról nemcsak Kocelnek és a morva Rasztiszlávnak címezte volna, hanem a sziszeki fejedelemnek is. [Vita Methodii c. VIII. ed. Miklosich 15]. Sirmium *L. Hauptmann* (Mejna grofija Spodnje-panonska, Razprave I. Ljubljana 1923. 345—351.) és *F. Dvornik* szerint (Les Slaves 207 és Les Légendes 275.) 870 körül még frank birtok, 873—79 között azonban bolgár kézre kerül.

¹ *Const. Jireček*, Geschichte der Serben I. 194.

² *H. Gelzer*, Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche (Byz. Zeitschr. I. 1892, 257., u. o. II. 1893) 43., 53.

³ De admin. imp. c. 40. ed. Bonn 173.

⁴ MG. ep. VII. 60., 66. sz.: «ad episcopatum Belogradensem».

⁵ U. o.

bizánci udvar haragjától. Csak most értjük meg igazán a Vita Methodii különösen hangzó szavait: «Sed malitia eorum non modo hucusque progressa est, verum etiam dixerunt, loquentes: imperator ei irascitur, et si eum ceperit, vitam habiturus non est».¹ A birodalom ellenségét szokás így megfenyegetni: ha kézrekerülsz, halállal lakolsz! Method felszentelése Sirmium püspökévé volt a harci riadó, amivel a pápaság megindította bolgár hadjáratát. Arra hivatkozva, hogy Illyricum valaha a római Szentszék jurisdictioja alá tartozott, a bolgár egyház felett is hatalmat követelt magának. Követségeket küldött, leveleket írt, kért, fenyegetődött, alkudozott — mindez nem használt. A bolgár cár továbbra is a görög egyházhoz ragaszkodott, és a konstantinápolyi pátriárka sem volt hajlandó lemondani Bolgárországról.² Ilyen körülmények között Method sohasem került abba a helyzetbe, hogy a pápa által kijelölt sirmiumi püspöki széket elfoglalhassa.

Amilyen arányban tündözött annak a reménye, hogy a bolgárok valaha is vissztérnek Róma egyházi fősége alá, annál többet várt a Szentszék Illyricum pannón részétől. Az új pannón püspökség határait jó messzire tűzte ki: északon a morvák már Method egyházmegyéjébe estek,³ sőt a curia óhaja szerint még a szerbeknek is a pannón püspökséghez kellett volna csatlakozniuk.⁴ Method tulajdonképpen nem is annyira határozott területet, mint inkább népeket kapott lelkipásztori gondozás céljára. A szlávoknak volt az érseke. A Vita Methodii szerint már Adorján pápa azt üzenté volna Kocelnek, hogy Methodot «non solum tibi uni, sed omnibus regionibus illis slovenicis» küldte.⁵ Később, VIII. János pápa Methodról kifejezetten mint a Szentszék küldöttéről, legatusáról (latere destinato)

¹ Vita Methodii c. XIII. ed. Miklosich 21. *F. Dvornik* mindkét könyvében (Les Slaves 276—78., Les Légendes 276.) a császár haragját abból magyarázza, hogy Method oly területeken működött konstantinápolyi utazása (881) előtt, amelyek bizánci érdekkörbe estek (Sirmium, a Morava völgye). Mindez azonban csak merő elmélet és ha az események egészét nézzük, teljesen valószínűtlen. Hogy merészelt volna Method Konstantinápolyba utazni, amikor a császár ily terveket szőtt ellene? Nyilvánvaló, hogy a császári udvarnak már nem volt oka haragudni arra a Methodra, aki pusztán csak morva érsek volt; veszélyes ellenfélt látott azonban benne a sirmiumi püspökség felújítása idején, amidőn még tartania kellett a bolgárok elpártolásától.

² II. Adorján már 871 nov. 10-én tiltakozik emiatt a császárnál és Ignatiusnak megtiltja, hogy a bolgárok felett jurisdictionális jogokat gyakoroljon (MG. ep. VI. 760., 762.). VIII. János azután egymásután írta leveleit a császári udvarba és Bogorishoz: MG. ep. VII. 277. (a. 872—73.), 294—95. (a. 874—75.), 296. (u. a.), 301—2. (u. a.), 58—60. (a. 878.), 61—67. (a. 878.), 152. (a. 879.), 153—54., 158—59. stb. V. ö. *Schubert*, *Gesch.* 517. — *F. Dvornik*, *Les Slaves* 248. s a. köv. l.

³ Ez már II. Adorján leveléből is kitűnik (Vita Methodii c. VIII. ed. Miklosich 15.).

⁴ Ld. VIII. János pápa levelét egy bizonyos Mutimir duxhoz (MG. ep. VII. 282. a. 873. máj.): «quantum potes ad Pannonensium reverti studeas diocesis. Et quia illic iam Deo gratias a sede beati Petri apostoli episcopus [sc. Methodius] ordinatus est, ad ipsius pastoralis recurras sollicitudinem.» V. ö. *E. Dümmeler*, *Die pannonische Legende* (Archiv f. Kunde österr. Gesch. — Quellen XIII.) 43. 6. jegyz. — *F. Šišić*, *Geschichte* I. 69., 118. — *F. Dvornik* *Les Slaves* 260. és *Les Légendes* 274. E szerint Mutimir azonos lenne Vlastimir (megh. 850 körül) hasonnevű fiával, aki eleinte két testvérével együtt uralkodott, később azonban testvéreit elűzte a trónról. A levéltöredék első feléből az tűnik ki, hogy VIII. János a szerbek meginduló térítéséről hallott, épp ezért szeretné, ha országuk az új pannón püspökséghez csatlakozna. A szerbeket, akik a Felső-Drina környékén és attól délre laktak, azonban a bolgár birodalom elvágta Pannóniától (*Šišić*, *Geschichte* I. 81.). Ez is azt mutatja, hogy a pápa a bolgár Sirmiumot úgy tekintette, mintha egyházilag közvetlenül a Szentszék alá tartozna.

⁵ c. VIII. ed. Miklosich 15.

beszél, apostoli legatiója pedig «ad gentes» szól.¹ Akárcsak valamikor Bonifatius a bajorok között, Method is nemcsak érsek, hanem egyszemélyben pápai legatus is.

Miután pannón püspökségének törzsterülete tulajdonképpen a salzburgi érsek egyházmegyéjében feküdt, alig érkezett vissza Rómából, a birodalmi egyházzal máris a legnagyobb bonyodalmakba keveredett. A bajorok joggal hivatkoztak arra, hogy ezt a területet még Pippin és Nagy Károly adta át nekik térítés végett, és hogy ezt a munkát az egyház dicsőségére sikerrel el is végezték. Ez idő alatt — és ezt is emlegették — Pannóniának földjén más, mint a salzburgi érsek, nem gyakorolt püspöki hatalmat, sőt idegen presbyter is csak úgy merészelt misét celebrálni, ha három hónap leforgása előtt felmutatta igazoló iratait. Most pedig valami görög, névszerint Methodius, idejött, mintha Pannónia senki földje volna, püspöknek adja ki magát, mintha ennek az országnak már nem volna püspöke a salzburgi egyházfő személyében. A Libellus de Conversione Bagoariorum et Carantanorum Method első római útja után egyenesen abból a célból készült, hogy a salzburgi érsekség jogait Pannóniára megvédelmezze. Lehetett Method pápai követ és a Szentszék ordinálásából Pannónia püspöke, a bajor egyház őt zsinat elé állította, mint «püspököt püspökség nélkül» elítélte (870/71 telén) s két és fél évig fogva tartotta.²

A bajorok nagyon is jól tudták, hogy ezzel a harc még nem fejeződött be, sőt tulajdonképp csak most kezdődött meg. Hiszen Method már a zsinaton a pápa ordinálására és legatusi küldetésére hivatkozott. Method nemcsak a görögök és bolgárok, hanem a bajorok előtt is mint a Szentszék embere és céljainak végrehajtója jelent meg. Amidőn a bajor püspökök azt tartották eléje: Egyházmegyénkben tanítasz! Ő ezt felelte: «Ha tudnám, hogy ez a terület a tietek, békével távoznám, de nem a tietek, hanem Szent Péteré».³ A bajor püspöki kar mégis abban reménykedett, hogy a Szentszék nem viszi törésre a dolgot és Methodot elejti. Azt a hiedelmet keltették a pápában, mintha Method sorsáról mit sem tudnának.⁴ Az új pápa, VIII. János azonban nem hagyta annyiban a dolgot és már 873 tavaszán levelekkel és szigorú utasítással felfegyverezve, Pál anconai püspököt a bajor ellenállás letörése végett Németországba és Pannóniába küldte. A legatus útján mindenekelőtt azt üzente mindazoknak, akik bűnösök voltak Method erőszakos eltávolításában és bebörtönöztetésében, hogy mindaddig nem gyakorolhatják püspöki jogaikat, míg elégtételt nem adnak a meghurcolt Methodnak. Adalwin salzburgi érsektől Method azonnali szabadonbocsá-

¹ MG. ep. VII. 286, 3.; 21. (frag. 22. és 23. sz.).

² A frank védelem és vád pontjaira I. a Conversionak főleg XIV. fejezetét, továbbá a Vita Methodii cc. IX., X. (ed. Miklosich 17.) és a pápa leveleit ez ügyben: MG. ep. VII. 284–86. (frag. 21., 22., 23.), amelyekből világosan kitűnik, hogy Method elítéltetése idején már felszentelt püspök volt. A bajorok elsősorban

a 813. évi mainzi és a 868. évi wormszi zsinat határozataira hivatkoztak [De clericis vagis c. 22 és De episcopis et de presbyteris vagantibus c. 62. Mansi, Conciliorum coll. XIV. 71, XV. 879.], miként arra F. Dvornik, Les Slaves 209–210. rámutatott. V. ö. Dümmler, Gesch. II². 376–79.

³ Vita Methodii c. IX. ed. Miklosich 17.

⁴ MG. ep. VII. 286, 30.

tását és visszahelyezését követelte. Azután kérdőre vonta őket, hogy tulajdonképpen mi jogon és alapon merték Metódót, a Szentszék követét és általa ordinált püspökét a saját fejük szerint provinciális zsinaton elítélni. Ítéletük már formai szempontból is semmis. Tudniok kellett volna, hogy két érsekség, a pannón és a salzburgi, vitájában egyesegyedül a pátriárkának van joga dönteni. Ha tehát jogaikban sértve érzik magukat, Metóddal együtt jelenjenek meg a Szentszék előtt és ott adják elő panaszukat. VIII. János azután a leghatározottabb formában tudtára adta Német Lajosnak, hogy a Szentszék joggal követeli Pannóniát magának, hiszen szinodális végzések és történeti feljegyzések szerint Pannónia mint Illyricum egyik része régtől fogva a Szentszék joghatósága alá tartozott. Ebből a joghatóságból a pápa azután egészen messzemenő jogokat vezetett le: «consecrationes ordinationes et dispositiones apostolica sedes patrare antiquitus consuevit.» Igaz, a Szentszék hosszú időn át nem küldött oda püspököt, de csak azért, mivel ellenséges zavarok és háborús viszontagságok folytán nem is küldhetett. Ám ezért joga a területhez még nem évült el, minthogy egyáltalában a Szentszék jogai soha sem évülhetnek el. De különben is a római jog az elévülés idejét száz évben állapítja meg. A salzburgi egyház tehát, amikor kétségbevonja a Szentszék jogát Pannóniára, nem hivatkozhat birtoklásának pusztá 75 évére.¹

Látnivaló, hogy Pannóniában két külön világ csapott össze egymással. És az is kétségtelen, hogy ez a küzdelem nemcsak Pannóniáért folyt. Itt a tartományi egyház állt szemben a pápasággal, amely annak kárára, sőt vesztére, központi, monarchikus igazgatásra törekedett. Pusztán a hadszíntér esett Pannóniára. Két világ nézett itt farkasszemet egymással, de nemcsak két világ, hanem a múlt is a jövővel. A salzburgiak kezdettől fogva hátrányban voltak a küzdelemben, mivel egy olyan rendszer alapjára helyezkedtek, amely ekkor már erősen bomladozott. A multat védelmezték a jövővel szemben. Amikor Pannóniát birtokukba vették, a tartományi egyházkormányzás rendszere akkor érte el éppen fejlődésének tetőpontját. Nagy Károly intézkedett, és a Szentszék áldását adta intézkedéseire. Így jutott Pannónia is a salzburgiak missziós körzetébe. Egy félszázad múlva azonban a helyzet egészen megváltozott. A pápaság I. Miklós pontificatusa idején már elég erősnek érzi magát ahhoz, hogy az egész keresztény egyházat közvetlen igazgatásába vegye. Ennek a pápának erős csapásai alatt a tartományi egyház rendszere mindjárt omladozni kezdett. VIII. János pápának már csak az a feladat jutott, hogy a megkezdett úton tovább haladjon. Ennek egyes állomásait már ismerjük... A küzdelem, melyet VIII. János hallatlan eréllyel és ügyességgel folytatott, új győzelmet hozott: Pannóniában a birodalmi egyháznak meg kellett hátrálnia. Metód kiszabadult és Pannónia közvetlenül a Szentszék igazgatása alá került.

¹ A kuriális felfogást megtaláljuk MG. ep. VII. 281., 283—286. (frag. 15., 16., 20—23.). V. ö. E. Dümmler, Geschichte II². 380—81.

A Szentszék pannóniai győzelmét elsősorban mesteri diplomáciájának köszönhetette. Már az is egészen elsőrangú sakkhúzás volt, ahogyan VIII. János pápának a salzburgi egyházat sikerült az állami támogatástól megfosztania. Német Lajos külpolitikáját két dolog határozta meg: Mindenekelőtt meg akarta szerezni a Közép-Birodalomnak legalább egy részét a maga számára II. Lothár (megh. 869) örökségének, amivel összeütközésbe jutott mind a nyugati-frank királlyal, Kopasz Károllyal, mind II. Lajos itáliai királlyal és császárral. A pápaság, miután II. Lajostól inkább kellett tartania, mint a távolabbi társ-királyoktól, mindenben a császár oldalára állott s Kopasz Károlyt és Német Lajost kiátkozással fenyegette meg, ha II. Lajosnak nem adják ki II. Lothár országát.¹ Másrészt Német Lajos arra törekedett, hogy II. Lajos halála esetére a császári trónt az itáliai koronával együtt fiának, Karlmannak biztosítsa. E vonatkozásban nem lehetett közömbös számára a pápa állásfoglalása, hiszen a Szentszék elfogása szerint — és ez volt ekkor már az általános meggyőződés is — a császári koronát az Apostolfejedelem utódja adja.² A Szentszéknek teljességgel sikerült ennek helyzeti előnyét kihasználnia. A 872—874 közt lefolyt tárgyalások eredményeként a császár Lotharingia átadásának ellenében hajlandónak mutatkozott Karlmann utódjának elismerni, amihez a pápa is hozzájárulását adta. VIII. János megígérte továbbá Német Lajosnak, hogy Szvatopluk (Zuentibald) morva fejedelem és közte békét fog közvetíteni. Valóban 874-ben annak a morva követségnek élén, amely Szvatopluk békeajánlatát hozta Német Lajosnak Forchheimbe, velencei János pap, a Szentszék bizalmas embere állott. Ilyen körülmények között alig kétséges, hogy a pápa viszont Német Lajostól valami ellenszolgáltatást kapott, s hogy ez az ellenszolgáltatás, amelyre a keleti-frank király kényszerült, nem lehetett más, mint a Szentszék pannóniai igényeinek a teljes elismerése.³

Az uralkodó által cserbenhagyott bajor püspökök — mit tehettek mást — alávetették magukat a pápa akaratának. Ezzel Pannónia a Szentszék közvetlen igazgatásába ment át legalább is elvben,⁴ mivel gyakorlatban, úgy látszik, Methódnak nem nyílt többé alkalma arra, hogy Pannóniában érseki jogaival éljen. VIII. János pápa ugyanis a bukást a bajor püspököknek elviselhetőbbé akarta tenni és ezért jobbnak találta, ha a bajok okozója, Methód, elhagyja a harcok színhelyét, Pannóniát, és Szvatoplukhoz Morvaországba költözik.⁵ Így Methód pannóniai szereplése

¹ Böhmer—Mühlbacher I². 1256. a. sz. — MG. ep. VII. 276, 297. (frag. 6. és 41.).

² Schubert, Geschichte 431. s a köv. l.

³ A tárgyalásokon pápai legátusok is részt vesznek. A forrásokat l. Böhmer—Mühlbacher I². 1254. a. [ad a. 872.], 1263. b., 1504. b., c. [ad a. 874.]. V. ö. Dümmel, Geschichte II². 339—341., 374—376. — Bretholz, Geschichte Mährens I. 47—48. Hogy a követség élén álló János pap a Szentszék embere volt, kitűnik MG. ep. VII. 295. [frag. n. 38., a. 874—75.], 152—54. [nn. 190., 191., 192. a. 879.]: «fidelem

nostrum» 157. (n. 196., a. 879.): «fidelem familiarem nostrum».

⁴ MG. ep. VII. 281. (frag. 16.): «Itaque reddito ac restituto nobis Pannoniensium episcopatu liceat predicto fratri nostro Methodio, qui illic a sede apostolica ordinatus est, secundum priscam consuetudinem libere, que sunt episcopi, gerere» — írja VIII. János Karlmannnak, aki Bajorországot igazgatta a határterületekkel együtt.

⁵ VIII. János ezt a lépést már előre tervbe vette, miként azt Pál anconai püspöknek adott

egészen rövid ideig tartott. Ha leszámítjuk átutazóban tett tartózkodásait, pusztán a 869—70. évek jöhetnek tekintetbe. Ez az idő azonban kevés volt ahhoz, hogy a szláv liturgia a pannón földbe gyökeret eressen. Method morvaországi tartózkodása alatt is «a pannón egyház érseke» maradt, — így hívja őt VIII. János pápa még 879-ből való levelében is,¹ — ez azonban aligha jelentett többet pusztán címnél. Egy évvel később ugyanez a pápa, a tényleges viszonyokkal számolva, Methodot már csak a morva egyház érsekének nevezi.² Hogy a Szentszék milyen formában érvényesítette fennhatóságát az újonnan felállított pannón egyházmegyében, azt adatok híján nincs módunkban megállapítani.³

Method kiszabadult nehéz fogságából; ám a kiszabadításért nagy bért kellett fizetnie, Amikor II. Adorján pápa megengedte neki, hogy a misét szláv nyelven is tarthassa, Pannóniában még a salzburgi egyház volt az úr. Éppen rája várt a feladat, hogy Pannóniát megszerezze a Szentszék számára. Ezt a küzdelmet azonban csak úgy vállalta, ha viszont a Szentszék áldozatot hoz, megengedi neki a szláv nyelvű misézést. Természetesen mindjárt megváltozott a helyzet, amidőn Pannónia a Szentszék fennhatósága alá került. A hadjárat befejezése után, Pannónia birtokában, a Szentszék az áldozatot már sokallta, hiszen a szláv liturgia állandó bonyodalmakra adott alkalmat. Már a béke érdekében is az új pápának, VIII. Jánosnak arra az elhatározásra kellett jutnia, hogy a római egyház nem engedhet hagyományaitól és még a szlávok között is ragaszkodnia kell a miszés eddigi formájához. Épp ezért már Pál anconai püspök által megtiltatta Methodnak a szláv liturgia alkalmazását, csupán a szentbeszédet engedte meg a nép nyelvén. A tilalom természetesen megsemmisítéssel fenyegette mindazt, amiért eddig a két testvér, majd egyedül Method élt és küzdött. Method a tilalmat nem is tartotta meg, a morvák között

utasításából láthatjuk. MG. ep. VII. 285. c. 5.: «Ne suscipias occasionem excusationis prohibentem te vel fratrem nostrum Methodium transire ad Pentepulcum [i. e. Sventapulcum, ducem Moraviae], sive bella pretendant sive inimicicias congerant.» A Method-legenda ezzel szemben úgy tünteti fel Method pannóniai távozását, mintha erre Szatvopluk kérte volna a pápát. A legendaszzerűség követelményének számlájára kell azt is írunk, hogy Kocel a bajor papok megfenyegetik, ha Methodot magánál tartja (Vita Methodii c. X. ed. Miklosich 17.). Methodnak nem azért kell elhagynia Pannóniát, mivel Kocel herceg meghalt és Pannónia teljesen német kézre jutott (így Balics, id. m. 278.), hiszen a curia távozását már akkor elhatározta, amidőn Kocel még élt. Erre MG. ep. VII. 282—83. [frag. 17., 19. a. 873. máj.]. Halála évét Šišić alapján [Geschichte I. 95—97.] 876—77. körül kell helyeznünk.

¹ MG. ep. VII. 161., 201. sz.

² MG. ep. VII. 222., 255. sz.

³ Theotmár salzburgi érsek már 874-ben templomot szentel fel Pettauban [Klebel, Eine neu aufgefundenene Salz. Geschichtsquelle, id. h. 37. — Auctarium Garstense a. 874. ed. MG. SS. IX.], mely a Conversio c. XI. [ed. Pauler—Szilágyi 311.] szerint Pribinához tartozott. Lehetséges, hogy a szövegben [«ad Petowa Chozwini comitis», «ad Bettowe Gozwini comitis»] szereplő comes neve elírás és nem más, mint Kocel, ki 876. körül halt meg. Másrészt Salzburg és a Szentszék között nem látjuk később a háborúságnak nyomát. Theotmár érsek minden nehézség nélkül megkapja a palliumot VIII. Jánostól (MG. ep. VII. 57—58., 64. és 65. sz.), sőt Karlmann őt római követségre is kizemeli [u. o. 149., 211., a. 879., 186. és 240. sz.]. Így valószínű, hogy Pannóniában a pápa engedélyéből továbbra is Salzburg látta el az egyházi teendőket. Ilyen értelemben ír K. Schünemann, id. m. 10. — F. Dvorník, Les Slaves 267. is.

továbbra is szláv nyelven misézett. Ezzel azonban maga hívta ki működése ellen a bajor papság támadását.¹

Miként láttuk, a térítés első időszakában a Dunától északra eső szláv, cseh-morva terület Regensburgnak, a bajor székváros papságának jutott missziós körzetül. Passau ebben a korai időben még a Rábaig terjedő új terület megtérítésével volt elfoglalva. A Bécsi-erdőn innen és túl a bajor telepések egyre-másra alapították falvaikat;² mindez természetesen a kereszténység terjedését is hathatósan előmozdította. Passau új működési teret kért magának és ezt a morvák földjén, amely ekkor egészen a Garamig ért, meg is találta. Ettől az időtől kezdve a passauai egyház veszi át a barbár-szláv terület felé a birodalmi misszió irányítását. Nem tarthatjuk a véletlennek, hogy amikor a bolgárok térítőket kértek Német Lajostól, a német birodalmi egyház misszióját e távoli vidékre Ermanrich, passauai püspök vezette (867). A római Szentszék térítői azonban sokkal fürgébbek voltak, úgy hogy a németeknek még ugyanabban az évben vissza kellett térniök hazájukba.³ A bolgár balszerencse után Passau annál nagyobb erővel vetette be magát a morva misszió ügyébe, amely 870-ben váratlanul egészen új lehetőségekkel kecsegtetett. Az történt ugyanis, hogy Szvatopluk nyitrai rész-fejedelem szövetségre lépett Karlmannal, az Ostmark kormányzójával és Raszisztzlávot megbuktatta. Erre a morva birodalom nagyrészt bajor igazgatásba vonták, sőt később Karlmann kísérletet tett Szvatopluk birtokrészének bekebelezésére is. Amint a politikai helyzet kedvezőre fordult, Passau mindent megtett, hogy az új bajor provinciát egyházmegyéjéhez csatolja. Szvatopluk azonban már a következő évben (871) megszabadítja népét a bajor uralomtól⁴ és a bajor katonákkal együtt a bajor papoknak is távoznok kellett az országból.⁵ Ez a rövid időszak azonban elég volt Passaunak ahhoz, hogy 900-ban Morvaországra nézve messzemenő egyházi igényekkel lépjen fel.⁶

A 874-ben kötött forchheimi béke Szvatoplukot a keleti-frank birodalom hűbéres függésébe hozta, ami természetesen az egyházi ügyekben is érezttette hatását. A bajor, elsősorban a passauai térítés ismét szabadon érvényesülhetett. Morvaország ebben az időben ért fejlődésében oda, hogy önálló egyházi szervezetre gondolhasson. Szvatopluk érthető okokból elődjénél, Raszisztzlávnál nem kevésbé szerette volna látni, ha a bajor egyház fősége alá kerül. Nagyjelentőségű volt tehát Szvatopluktól az a lépés,

¹ Ez kitűnik VIII. János pápa leveléből, melyet 879-ben Methódnak írt (MG. ep. VII. 161., 201. sz.): «unde iam litteris nostris per Paulum episcopum Anconitanum tibi directis prohibuimus, ne in ea lingua sacra missarum sollempnia celebrares.» A szóbanforgó levél elveszett.

² Schünemann, id. m. 12—15.

³ Schubert, Geschichte 517. V. ö. Dümmler, Geschichte II². 191.

⁴ Dümmler, Geschichte II². 294—95., 301., 318—19. — Bretholz, Geschichte Mährens I. 42—48. Főleg Ann. Fuld a. 870., 871. (MG. SS. I. 383—84.) — Hincmari ann. a. 871. (u. o. 492.) — Ann. Xantens. a. 872. (MG. SS. II. 234.)

⁵ Vita Methodii c. X. ed. Miklosich 17.

⁶ L. Theotmár salzburgi érseknek és püspökeinek levelét a pápához, 900.: Pauler—Szilágyi, A magyar honfogl. kútfoi 324.

hogy országát a Szentszék különös védelmébe ajánlotta.¹ A német térítőket szívesen fogadta be országába, mert tőlük méltán a hit terjedését és mélyülését várta. De félt a német metropolita hatalmától, elsősorban politikai megfontolásból. A pápa védelme módot nyújtott arra, hogy egyházának megszervezését a Szentszék vegye a kezébe. Methodnak tehát nemcsak azért kellett Pannóniából távoznia, mivel további jelenléte összeütközésre adott volna alkalmat, hanem, mert új harc várt reá Morvaországban. Feladata az volt, hogy a bajor egyház terjeszkedésének gátat vessen és hogy a Szentszék joghatóságát e területen is kiépítse. A római curia meggyőződése szerint a sirmiumi-pannón egyházmegye a Dunának túlsó partjára, Morvaországra is kiterjedt: Method Morvaországban is pannón érsek volt. A harc tehát a birodalmi egyház és a Szentszék között a szlávokért tovább folyt, csak a harctér helyeződött át Pannóniából a Nyitra és Morva mellé.

Hosszú időn (874—882) keresztül tartott a béke Szvatopluk és a keleti-frank birodalom között, és ezt a békét a bajor egyház alaposan kihasználta. Befolyása annyira erősödött a királyi udvarban, hogy Method talajt kezdett veszteni. Szerzetesi szigorúságával elidegenítette Szvatoplukot és az udvart magától,² azzal pedig, hogy a pápa parancsa ellenére is kitarthat a szláv liturgia mellett, meg hogy a pápa parancsa ellenére is kitartott a szláv liturgia mellett, meg hogy a pápa parancsa ellenére is kitartott a szláv liturgia mellett, az eretnokség vádját vont a saját fejére.³ A bajor egyház ilyenformán úgy tűnhetett fel, mintha a Szentszék érdekeit védené, amikor Methodot, a Szentszék püspökét támadta. Szvatopluk a végén már azt sem tudta, hogy melyik pártnak higgyen, csak egytől félt: nem akarta elveszteni a Szentszék pártfogását. A követséget, amelyet Rómába menesztett, az a Johannes presbyter vezette,⁴ aki már 874-ben mint a pápa bizalmas embere Szvatopluk és Német Lajos között a békét közvetítette és azóta, úgy látszik, állandóan a morva udvarban tartózkodott. Kétségkívül Method mellett ő volt a Szentszék érdekeinek legfőbb őre az új pannón egyházmegyében. Amikor tehát Szvatopluk Johannes presbyter közvetítésével kívánta a morva egyház ügyeit rendezni, ebből joggal azt következtethetjük, hogy a válság nem közte és a Szentszék között, hanem csupán a Szentszék embere, Method személye miatt tört ki. Az uralkodó a belső béke érdekében hajlandó volt Methodot

¹ Erre vonatkozólag l. VIII. János pápa leveleit Szvatoplukhoz MG. ep. VII. 160, 15—16., a. 879., 222.; 223, 1—6.: «contemptis aliis seculi huius principibus beatum Petrum apostolicus ordinis principem vicariumque illius habere patronum et in omnibus adiutorem ac defensorem pariter cum nobilibus viris fidelibus tuis et cum omni populo terre tue amore fidelissimo elegisti.» A protektorátusról *Novotný*, id. m. I. 371. A vallásos kifejezésforma egyúttal politikai követelményeket takar. Csehország későbbi pápai hűbér-függése kétségtelenül még abba az időbe nyúlik vissza, amidőn Nagy-

Moravia, amelynek örökébe lépett, közvetlenül a Szentszék alá tartozott. Ha elgondoljuk, hogy hasonló volt a helyzet a dalmát-horvát részekén (*Dvorník*, *Les Légendes* 278—79.) és Pannóniában, talán mégsem volt egészen minden jogcím nélkül, amikor VII. Gergely Magyarországra is hűbérigényt emelt.

² *Vita Methodii* c. XI. ed. Miklosich 19.
³ *F. Dvorník*, *Les Slaves* 263—66. — *Les Légendes* 311.

⁴ MG. ep. VII. 160—61 (200., 201. sz.).
V. ö. *Dümmeler*, *Geschichte* III². 192—197.

elejteni, azonban a Szentszék pártfogásához továbbra is ragaszkodott, egyházának megszervezését változatlanul nem a birodalmi egyháztól, hanem egyesegyedül a római curiától várta. A jó viszony érdekében, amely őt a keleti-frank birodalomhoz kötötte, szívesen vette volna, ha a pápa akár Metód ellenfelét, a sváb származású Wiching presbytert helyezi a morva egyház élére. Ez azonban korántsem jelentette még azt, hogy Szvatopluk behódolt a bajor egyháznak és a Szentszék fennhatóságát le akarta rázni magáról.

A dolgok ily állása mellett annál meglepőbb, hogy Metód, midőn a pápa idézésére számtételre megjelent Rómában, újra biztosítani tudta magának a Szentszék legteljesebb támogatását. VIII. János Metódot megerősíti érseki jogaiban, mivel a legcondosabb vizsgálat sem tudott eretnokséget felfedezni tanaiban, ellenfelét, Wichinget pedig, aki már Metód utódjának képzelte magát, csupán Nyitra püspökének szenteli. Azt üzeni továbbá Szvatopluknak, hogy alkalmas időben és helyen, Metóddal egyetértve, alapítson egy másik püspökséget is. Az e célból Rómába küldendő presbytert vagy diakont majd püspökké fogja ordinálni. Metódra vár azután a feladat, hogy a Szentszék által ordinált két püspök segítségével új püspöki székhelyek létesüljenek, mihelyt erre az idő megérett.¹ Miként azt az előzmények után várni lehetett, a morva tartományi egyház kialakulását maga a Szentszék indította meg, abban a birodalmi egyháznak nem volt része. Ezek után nyilvánvaló az is, hogy a morva birodalom egyházi tekintetben továbbra is a Szentszék közvetlen fennhatósága alatt maradt. A Szentszék 880. évi rendelkezései közül még egyet kell különösképp kiemelnünk. A pár év múlva betelepülő magyarság fejlődésére nem lehetett közömbös, hogy amikor az első morva suffragán-püspökség felállítása szóba került, a választás Nyitrára esett. A kereszténység a morva birodalomban elsősorban Nyitrán vert erősebb gyökereket, ahol Szent Emmerán tiszteletére székesegyház épült, és minden jel szerint innen terjedt azután szét a morvák közt mind kelet, mind nyugat felé.

Valószínűleg ekkortájt alapítják a nyitrai székesegyházzal szemben, az ú. n. Zobor-hegyen a Szent Hypolit-apátságot. Védszentjének megválasztását nem tarthatjuk merő véletlennek. Minden bizonnyal ugyanúgy az alapító egyháztól kapta nevét, akárcsak maga a székesegyház, amelynek Szent Emmeram tisztelete regensburgi alapításra mutat. Az ostrombajor apátságok közül alapítóként csupán csak St. Pölten jöhet tekintetbe, amely minden jel szerint már a Karoling-kor végén fennállott és amelyet szintúgy Szent Hypolit tiszteletére szenteltek fel. Így nagyon valószínű, hogy Zobor-hegy első lakói a St. Pölten-i monostor szerzetesei közül kerültek ki. St. Pölten azonban passauai birtok volt, és ennél fogva a zoborhegyi alapításban méltán kell a passauai püspökség kezét gyanítanunk. Mindennek alapján a zoborhegyi alapítást a morva térítésnek második szakaszába

¹ MG. ep. VII. 222—24.

kell beállítanunk, amelyet — mint láttuk — Passau vezetett. Régi hagyomány szerint Szvatopluk (megh. 894.), a nagy morva fejedelem, egy éjszaka lovát leszúrva, kardját elásva, titokban a Zobor-hegy eremitái közé vonult vissza, hogy életét a vezeklők ruhájában ima közt töltsse el. Ekkor tehát már szerzetesek laktak a hegyen. Viszont maga St. Pölten is az újabb Karoling-kori alapítások közé tartozott. Így minden valószínűség a mellett szól, hogy a monostort a béke éveiben, 874—892 között, talán éppen a nyitrai püspökség alapításának alkalmából (880), emelték. Szemben vele Pribina székesegyháza meredt az égnek, a regensburgi térítés élő emléke gyanánt.¹

Methód legnagyobb győzelmének azonban kétségtelenül azt kell tekintenünk, hogy VIII. János pápa korábbi, 873-ban kiadott rendelkezésével homlokegyenest, a szláv nyelv használatát nemcsak a prédikációban, hanem a misében is megengedte. Tulajdonképp elődjének, II. Adorján pápának privilegiumát újította meg, amikor «propter maiorem honorificentiam» megköveteli, hogy az evangéliumot először latinul olvassák fel és csak azután fordításban, szláv nyelven. Ha azonban Szvatopluk és országa nagyjai a misét szívesebben akarnák latinul hallani, úgy legyen kedvük szerint. Ez a kiváltság a latinság javára mélyen bevilágít a szláv liturgia helyzetébe. Nyilvánvaló, hogy Szvatopluk főembereivel együtt egyáltalán nem lelkesedett a szláv misézésért. A szláv liturgiával tehát a pápa nem a morva uralkodónak és nemességnek akart kedvezni, hanem pusztán — Methódnak. Bízvást mondhatjuk, hogy Szvatopluk egészen mást várt a Szentszéktől. A szláv liturgia apostoli elismerése nem a szláv nemzeti érzésnek — ami mai értelemben véve még meg sem született — nem is a morva államiságnak, hanem egyedül Methódnak volt a személyes győzelme.

A Szentszék nagy engedékenysége Methód irányában, akárcsak II. Adorján idejében, a bizánci—bolgár kérdéssel áll kapcsolatban. A régi vita a konstantinápolyi pátriárkátus körül váratlanul új fordulathoz érkezett, amikor Ignatius 877 októberében meghalt, és helyét a főpapi székben eddigi ellenfele, az ősz Photius foglalta el. Az új pátriárka legfőbb törekvése arra irányult, hogy a pápa az ő megválasztását elismerje korábbi kiátkoztatása ellenére. VIII. János hajlott a kérésre. Az arabok jobban

¹ St. Pölten történetére *M. Vancsa*, *Geschichte Nieder- und Oberösterreichs I.* 1905. 56., 64., 145—46., 202., 213. Már a római korban municipium (Aelium Cetium) és később is, amikor újra említik, civitasnak nevezik, világos jelül annak, hogy az egész ostmarki életnek legfontosabb helye volt. Földrajzi helyzetéből kifolyólag a morvák megtérítésében nagy szerepet játszott. Pribina is, amidőn eljön felvenni a keresztséget, a Traisen folyónál St. Pölten környékén állapodik meg. A keresztes helye, Traisma nem St. Pölten, amelyet kezdetben szintén így hívnak, hanem a későbbi Traismauer, miután a *Conversio Bagoar.* et

Carant. c. X. (ed. Pauler—Szilágyi 309—310) szerint a helység Salzburchhoz tartozott és temploma Szent Márton tiszteletét hirdette. Ezzel szemben St. Pölten az Ostmark helyreállítására idején mint passauai birtok bukkan fel (*MG. Diplomata Ottonis II.* n. 135 an. 976): «Treisma ad monasterium Sancti Ypoliti» és minden jel szerint már a IX. században is a passauai püspökség birtoka volt. V. ö. még *J. Lampel*, *Ürkundenbuch des aufgehob. Chorrhnrnstiftes Sanct Pölten I.* 1891 n. 2, a. circa 987: «Treisiman civitatem sancti Ypoliti martiris.» — A Szvatopluk-mondáról Cosmas ír. *MG. SS. IX.* 44.

szorongatták Itáliát, mint valaha — és a császár hajóhadat ígért a városok védelmére. A Szentszék nem tudott beletörődni Bolgárország elvesztésébe, és Photius ügyesen sejtetni engedte, hogy kész Róma javára lemondani a bolgár egyházzól. Ezekben az ígéretekben bízva, küldte el a pápa követeit a konstantinápolyi zsinatra (879—80). Bár Photius a hön óhajtott elismerést megkapta, Bolgárország továbbra is a pátriárka fennhatósága alatt maradt.¹

Ilyen körülmények között nagyon is érthető, hogy Metódot a pápa miért halmozta el egyszerre kegyeivel. A római szolgálatba szegődött görög, akit régi kötelékek fűztek Photiushoz, kétségtelenül a legalkalmasabb ember volt a keleti tervek megvalósítására. Ahogyan már II. Adorján pápa abban reménykedett, hogy Metód a bolgárokat vissza fogja hozni a római egyház kebelébe, akként utódja, VIII. János is Metódon keresztül próbált Bizáncban és a bolgár udvarban célhoz érni. A meginduló küzdelemben Metód mint görög és mint Photius barátja Róma számára nélkülözhetetlen volt. A pannón érsekség, amely már úgy látszott, morva érsekséggé fog átalakulni, újra belekapcsolódott a pápaság keleti politikájába. A súlypont egyszerre Morvaországból délre, «Sirmiumba», a virtuális központba helyeződött át. Az események összekapcsolódását lépésről lépésre tudjuk követni.

Már megismerkedtünk Johannes presbyterrel, amikor vázoltuk szerepét Morvaországban. Említettük velencei származását és azt, hogy működése szorosan kapcsolódik Metód pannóniai missziójához. Talán Cyrill és Metód, közös római útjuk alkalmából, velencei tartózkodásuk alatt jutottak vele érintkezésbe. Johannes 879 tavaszán vagy még az előző év végén indult el Morvaországból Rómába, hogy Szvatopluk levelét Metód ügyében a Szentszéknek átadja. Útja kétségkívül dalmát-horvát országon át vezetett, ahol nagy változásoknak lehetett szemtanúja. Zdeslav (878—879) bizánci segítséggel elfoglalta a horvát trónt s nemcsak az országot, hanem a nini püspökséget is Bizánc fennhatósága alá helyezte. Branimirnek (879—892) azonban sikerült a hatalmat magához ragadnia és nem lehetetlen, hogy a nini papságon kívül Johannes presbyter, a curiális politika exponense is segédkezett neki Zdeslav megbuktatásában. Az új uralkodó mindenesetre ismét alávetette magát és országát a pápa tekintélyének és a nini electus-püspök, Theodosius megerősítését kérte. Ennek az örömteljes hírnek átadója azonban a velencei Johannes presbyter volt. Rómában Johannes új, nehéz megbízást kap. A bizánci uralom

¹ Ignatius halála: *J. Hergewöther*, Photius, Patriarch von Constantinopel II. 1867. 286—91. — *A. Vogt*, Basile Ier, empereur de Byzance (867—886), et la civilisation byzantine à la fin du IXe siècle 1908. 237. A kérdés diplomáciai hátterét VIII. János pápa levelei alapján tudjuk körvonalozni: *MG. ep. VII. nn. 207.* [a bolgárokról 173. 32—174. 15.], 208. [a bolgárokról 179. 29.], 209. [a bolgárokról 185. 28—186.],

210., 121. A levelek görög fordítása Photiustól, sok jellemző változtatással. Erre vonatkozólag *F. Dvorník*, Les Légendes 313—30. A császári segítségre *MG. ep. VII. nn. 245., 259.* A bolgárok ügyében *MG. ep. VII. nn. 198., 298., 308.* V. ö. *Schubert*, Geschichte 438. — *Dvorník*, Les Slaves 251—55. — *Hergewöther*, id. m. II. 291—321., 379—578.

alatt lévő dalmát városokat és a bolgár cárt kell arra felszólítani, hogy csatlakozzanak Rómához egyházi dolgaikban. Branimirnek külön levél megy, amelyben a pápa többek között arra kéri a dalmát-horvát uralkodót, tegye lehetővé Johannes követe számára az átutazást Bolgárországba (879 jun 7.).¹

880-ban maga Method is megérkezik Rómába. Igaz, azért jött, hogy tisztázza magát az eretnokség vádjá alól. A Szentszék azonban fontos missziót tartogat számára, és ezért áldozatra is kapható. Az események megismétlődnek. Akárcsak II. Adorján idején, most is a szláv liturgia ügye a keleti kérdéstől függ. Akkor a Szentszék a bolgár egyház visszahódítása végett Methodot Sirmium püspökévé szentelte fel s egyúttal engedélyt adott neki a szlávnyelvű misézésre. Most a pápa újból nagy erőfeszítést tesz, hogy a bolgárságot kiragadja a keleti egyház hatalmából. E cél érdekében újra hajlandó áldozatra. Photiust, a nagy ellenfelet, elismeri és Methodot azzal kívánja még erősebben a curialis politikához láncolni, hogy megerősíti II. Adorján engedélyét a szláv liturgiára vonatkozólag, amelyet 873-ban hatálytalanított.² Ha Johannes presbyternek a morva «harctérről» Bolgárországba kellett sietnie, Methodnak még inkább ezen a keleti fronton volt a helye. Ebben az összefüggésben sok valószínűséget nyer a Method-legendának az a híradása, hogy Method a bajor rágalomhadjárat legyőzése után (880–81) a császári udvarba, Konstantinápolyba utazott (XIII. fej.).³ A feladatoknak mintegy felosztása következett be. Mialatt Johannes presbyter a bolgár cárt keresi fel,

¹ Šišić, Geschichte I. 98–104. — *Dvornik*, Les Slaves 255–58. A pápa levelei MG. ep. VII. nn. 184., 190., 191., 192., 206., 295. A dalmát egyháznak MG. ep. VII. n. 196.

² Methodnak 880 júniusában már Rómában kellett lennie, mivel VIII. Jánosnak érsekségének megerősítéséről és a szláv liturgiáról szóló levele e hónapból kelt [MG. ep. VII. 224.].

³ Wicing rágalmairól, amelyekkel szemben a Szentszék Methodot ismét kifejezetten pártfogásába veszi, János pápa levele szól, 881. márc. 23. [MG. ep. 243–44., 276. sz.] A Method-legendá is tud ezekről a harcokról (c. XII. ed. Miklosich 19–20.). Nem lehet véletlen, hogy a pápa Methodot ezidőben «archiepiscopo pro fide» nevezi, vagyis missziós érseknek, akinek egyházmegyéje és székhelye nincs pontosan meghatározva. A levélnek van még egy másik érdekes kitétele: «Ceterum de aliis temptationibus, quas diverso modo perpessus es, noli tritari . . . Tamen cum Deo duce reversus fueris, quicquid inormiter adversum te est commissum, quicquid iamdictus episcopus (scil. Wicing) contra suum ministerium in te exercuit, utramque audientiam coram nobis discussam adiuvante Domino legitimo fini trademus et illius pertinaciam iudicii nostri sententia corripere non omitemus.» Már *Lapôtre* (L'Europe et le Saint-Siège à l'époque carolingienne I. 1895 157.) e szavakat Method konstantinápolyi

utazásával hozta kapcsolatba, amiről tehát a pápának tudnia kellett. Az elmondottak alapján nyilvánvaló, hogy itt nemcsak valami hallgatóságos beleegyezésről, hanem igazi küldetésről volt szó. A legenda természetesen, miként azt más vonatkozásban is megfigyelhettük, a politikai motívumokat teljesen kiküszöbölte előadásából és az utazást naívvallásos okokkal magyarázza [a császár Methodot látni akarja, Method megnyeri a császárt a szláv liturgia számára, Vita Methodii c. XIII. ed. Miklosich 21.]. *Dvornik*, Les Slaves 271–81.; Les Légendes 276–77. az utazást 881 ősz–882 tavasz idejére teszi és tagadja, mintha a pápának ebben valami része lett volna. Miután a bolgárokhoz Method társa, Johannes presbyter utazott, Method alighanem a tengeri utat választotta, úgyhogy a bolgárokat elkerülte. Felfogásunkat a Vita Methodii a legteljesebb mértékben igazolja, amely mit sem tud Method bolgárországi tartózkodásáról, pedig ha tudott volna arról, aligha hallgatta volna el, hiszen Methodnak még a magyarok fejedelmével történt találkozását is felemlíti. A Vita s. Clementis c. IV. (ed. Miklosich 1847.) adatáról l. *Jagić*, Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslav. Sprache, 1902. 41. — *F. Dvornik*, Les Slaves 279. Hogy a dalmát-horvát vidéken sem utazott át, erre l. *Dvornik*, Les Slaves u. o.

Methód hajóra száll, hogy a császárt a curia kívánságainak irányában engedékenységre bírja. Ez utazása alkalmával találkozik az Al-Dunánál a magyarokkal.¹

A Szentszéknek ismét csatlakoznia kellett reményeiben: messzebb volt céljai elérésétől, mint valaha. VIII. János, a IX. század utolsó nagy pápájának halála után (882) bekövetkezett az, ami ebben a helyzetben előrelátható volt: a bolgár ügy teljes felszámolása. Ez a kedvezőtlen fordulat természetesen mindjárt kihatott Metód és a Szentszék viszonyára. Az ellentétek a bajor és szláv papok, a latin és a szláv rítus között Metód római és bizánci útja után is tovább tartottak, miután azonban a pápa teljesen érseke mellé állott, munkáját nagyobb veszély nem fenyegette. Megváltozott azonban a helyzet, mihelyt a szentéletű férfiú 885 áprilisában örökre lehúnyta a szemét: megindult a harc az örökségért. A Metód-tanítvány, Gorazd állt szemben a német Wichinggel. A vitába azonban a Szentszék beleavatkozott, és a döntés nem lehetett kétséges: Metód emléke, munkája és tanítványai ellen szólt. V. István (885—891) legátusai, köztük Johannes presbyter útján újra megtiltotta a szlávnyelvű misézést, csupán annyit tartott megengedhetőnek, hogy a lectiókhoz utólagosan magyarázatokat fűzzenek szláv nyelven.² Ezzel befejeződött a harc a pannón—morva részeken a szláv liturgia körül. Azokban a zavaros időkben, amelyek Metód halálát követték, a bajor papság jutott fölénybe, és a Metód-tanítványoknak az üldözések elől menekülniök kellett. Nagyobb részük a morvák eddigi ellenségeinél, a bolgároknál találtak befogadásra, mások a szerb—horvát részekre vetődtek. Az ő érdemük volt, hogy Cyrill és Metód munkája, a szláv liturgia és írás nem ment veszendőbe.³

A Metód-tanítványok útján a szláv liturgia eljutott keletre, ahol tulajdonképp megszületett. Mint a keleti egyház gyermeke, igazi pártfogásra csakis ott található. Nyugat mindig idegenül állott vele szemben, mert számára teljesen megfoghatatlan volt, hogy az egyház szent nyelve barbár lehessen. Amikor a népvándorlás eredményeként a régi nyugat-római birodalom földjén germán királyságok alakultak ki, az egyház nyelve mégis latin maradt. Az egyes országok külön tartományi egyházakban

¹ Vita Methodii c. XVI. ed. Miklosich 23.: «Cum vero in partes Danubii venisset rex Ungrorum videre eum voluit.»

² Friedrich, Codex dipl. et. epist. regni Bohemiae I. 22—28., 26. és 27. sz. A Szvatopluknak küldött levelet, amelyre a legátusoknak adott Commonitorium (csak töredékekben maradt fenn) utal, eredeti formájában nem bírjuk; jelen alakjában interpolált. Ezek az interpolációk, miként azt G. Laehr kitűnő tanulmányában, Das Schreiben Stephans V. an Sventopulk von Mähren [Neues Archiv d. Gesellschaft f. ältere deutsche Geschichtskunde XLVII. 1928. 159—173.] kimutatta, Wichingtől származnak,

aki ezzel a morva érsekségre akart jogcímet szerezni. A szlávnyelvű miszés tilalma azonban a Commonitoriumban is megtalálható; ez tehát nem eshetik az interpoláció gyanújába. Nagyonfontosságú tényként kell megemlítenünk, hogy Johannes presbytert mint a curia emberét a legátusok közt viszonttaláljuk (i. h. 27. 14.). Hogy Metód Gorazdot jelölte ki utódjának, amit azután a Szentszék «contra omnium sanctorum patrum statuta» talált (Commonitorium c. XIV.): a Vita Methodii (c. XVII. ed. Miklosich 23.). V. ö. Dümmler, Geschichte III^a. 253—58. — Dvornik, Les Slaves 283—98.

³ Dvornik, Les Slaves 312—22.

szervezkedtek, anélkül azonban, hogy ezeknek az önálló tartományi egyházaknak germán, «nemzeti» jelleget adtak volna. Egyházuk latinsága semmivel sem veszélyeztette egyházuk önállóságát Rómával szemben. Nem változott a helyzet azután sem, hogy új népek, a szlávok kérték befogadásukat Nyugattól. A Cyrill- és Metód-legendák alapján azt hihetnők, mintha a frank birodalom határövében lakó szlávok «nemzeti egyház» alapításától várták volna felszabadításukat a frank birodalmi egyház gyámkodása alól. Az események azonban azt tanítják, hogy ebben a küzdelemben a szláv nyelv kérdése egészen másodrendű szerepet játszott. Akár a dalmát-horvát, akár a bolgár példát nézzük, erre az eredményre kell jutnunk. A dalmát-horvát egyház már rég kivívta önállóságát Aquileiával szemben, amikor a szlávnyelvű liturgia beszívárgott területére. Semmi nyoma annak, hogy a vni horvát uralkodók be akarták volna vezetni a szláv liturgiát, amelyről pedig bizonyára hallhattak. A curiának nagy erőfeszítéseket kellett tenni a bolgarság megnyeréséért, mégis sohasem gondolt arra, hogy a bolgár kánt a szláv — vagy éppen bolgár — liturgia engedélyezésével vonja el Bizánc oldaláról. Bogoris pedig Bizánc-tól és Rómától egyaránt nem az anyanyelvű miszését jogát, hanem különálló patriarkátus felállítását kérte. Már ezek a példák arra figyelmeztetnek, hogy a morva Szvatoplukot se tekintsük csak azért bajor-pártinak, mivel «megfoghatatlan» érzéketlenséget mutatott a szláv liturgiával szemben. Szvatopluknak erről az «ellenszenvéről» a legjobb forrásból, a pápa levelezéséből értesülünk; Rasztiszlávot és Kocelt viszont csak a legendák próbálják oly színben feltüntetni, mintha a szlávnyelvű miszésés szívügyük lett volna. Nyilvánvaló, hogy ők sem a szláv egyházi nyelv bevezetéséért, hanem elsősorban országuk különálló egyházi szervezetéért küzdöttek. Metódot kielégíthette Adorján pápának a szlávnyelvű miszésés dolgában tett engedélye, Kocelt azonban nem, és Metódot visszaküldte Rómába. Csak akkor mutatkozott elégedettnek, amidőn Adorján pápa Metódot sirmiumi püspöknek szentelte fel.

Következőleg: a Szentszék a szlávnyelvű miszésés engedélyezésével nem annyira a szláv fejedelmeknek, mint inkább magának Metódnak kívánt kedveskedni. Ennek megfelelően politikáját a szláv liturgia kérdésében teljesen ahhoz mérte, hogy Metódra szüksége volt-e vagy sem. Az események tanúsága szerint pedig Metódot elsősorban a keleti hadszíntéren akarta céljai számára felhasználni. Akkor engedte meg neki a szláv miszésést, amidőn a bizánci-bolgár fronton új lehetőségek kecsegtettek. És mindig megtagadta ezt tőle, ha a remények eltűntek, s Bizánc és a bolgár kán továbbra is elzárkóztak követeléseit teljesítése elől. Ez azonban azt jelenti, hogy a Szentszék Metódban a görög embert látta és éppen görög kapcsolatait akarta a kuriális politika érdekében értékesíteni. Cyrill és Metód valóban nagy kegyben álltak a bizánci udvarban; Photius pátriárka barátságával tüntette ki őket. Nem lehet az véletlen, hogy Metódnak és vele művének, a szláv liturgiának csillaga akkor tűn-

döklük fel újra, amidőn Photius hányatott pályáján ismét ellenségei fölé kerül.

Ebben a küzdelemben, amelyet a Szentszék folytatott nyugaton és keleten törekvéseinek elismertetéséért, Method alakja annál fényesebb körvonalakban bontakozik szemeink elé. A szláv írás és a szláv egyházi nyelv ekkor még csak az ő személyes ügye volt. A szlávság ekkor még nem ébredt rá e kincs értékére. Dicsérnünk kell benne a jó, önfeláldozó testvért, aki haláláig küzdött tudósabb testvére, a halott Constantinus életművéért, a szláv egyházért. Ez a munka pedig minden ízében egy görög embernek volt alkotása. Csak az a «philosophus», akit a görög humanizmus szelleme nevelt fel, tudta megtenni, hogy görög létére a szlávoknak betűket adjon. Bizánc nagyságát és sorsát érezzük ebben az emberben megtestesülni, azt a Bizáncot, amely barbárjait kultúrában bizánciakká nevelte, de nem kívánta elgörögösíteni. Constantinus és Methodius számára is maga a gondolat, az eidos, fontosabb volt nyelvi, időbeli megjelenési formájánál. Haláluk után munkájuknak sem Nyugat, hanem Kelet látta hasznát.

III. Magyarország kereszténysége a kalandozások korában.

Az avar birodalom megdöntésétől a magyarok bejöveteléig eltelt évszázad elegendő volt ahhoz, hogy a Kárpátok által övezett medencét a keresztény világ beillesse szervezetébe. Ez a szervező munka — mint láttuk — két különböző kultúra köréből indult ki, a keleti és a nyugati keresztény világ egyaránt részt kért belőle, mintahogy Magyarország később is Kelet és Nyugat határai közt feküdt. A megindulásnál a nyugati szomszédoknak jobban kedveztek a viszonyok, ami érthető is, hiszen az ő csapása alatt omlott össze a Duna-Tisza mentén uralkodó politikai egység. A birodalmi egyház valóban többé-kevésbé megtéríti mindazokat a jobbára szláv népeket, amelyek a Dunától a dalmát tengerpartig frank hatóság alá kerültek. A bajor telepítésekre támaszkodva, a kereszténység csakhamar annyira megerősödött Pannoniában, hogy Moosburgban, a későbbi Zalavár helyén egy külön esperesség felállítása vált szükségessé. A bajor térítés azonban kiterjedt a Duna balparti részeire is, a morvákra és a csehekre, és e népek között, amelyeket csak laza szálak fűztek a frank imperiumhoz, a kereszténységnek szintén mély gyökeret sikerült eresztetnie. Ezt a fejlődést azonban már a IX. század közepén idegen érdekek zavarják meg. A pápaság, amely I. Miklós pontificatusa alatt bámulatosan megerősödik, a szláv övben közvetlen igazgatása alatt álló egyházmegyéket kíván létesíteni, ami természetesen nagy ellenhatást vált ki a birodalmi egyház részéről. Hasonló törekvések vezetnek azonban a szláv fejedelmeket is, akik ennél fogva fegyvertársra találnak a pápaságban. Szövetségükre támaszkodva, a pápaság valóban az egész szláv területet a frank határ mentén — a karantánok kivételével — a birodalmi egyház

hatalmából ki tudja ragadni. A dalmát-horvátok Ninben külön püspökséget kapnak és egyházi tekintetben közvetlenül a Szentszék alá tartoznak. A pannón fejedelemség szintúgy különálló püspöki szervezetet nyer, amelynek határai Morvaországba is átnyúlnak. Ennek a nagykiterjedésű területnek egyházi feje azonban nem más, mint a görög származású Methodius, a Szentszék állandó követe «ad gentes».

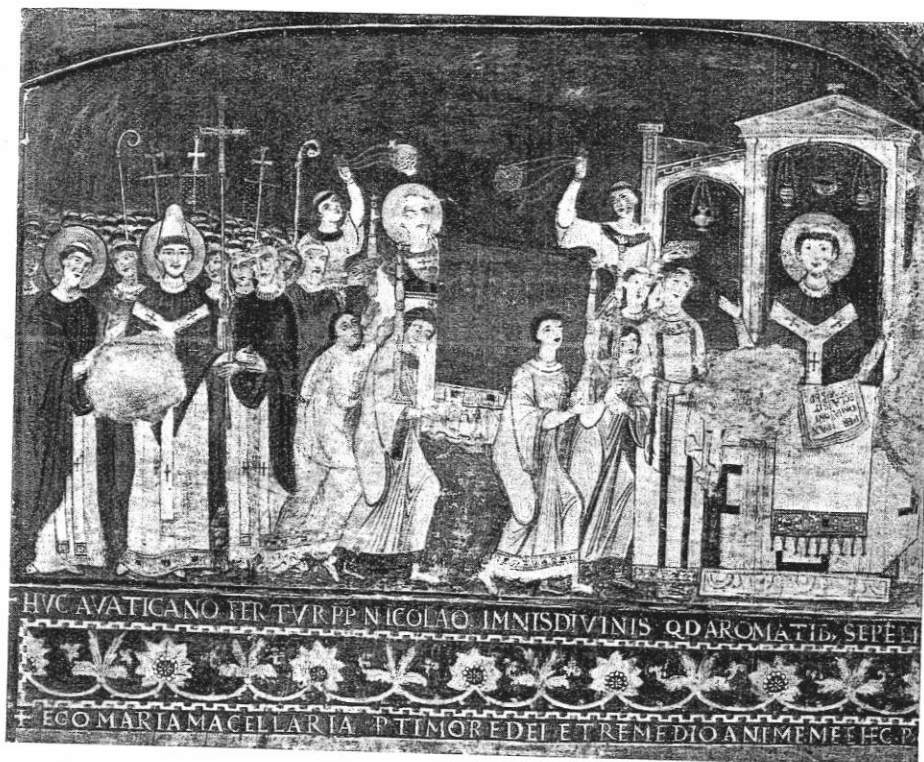
Az antik-keresztény kultúrának másik örököse, Nova-Roma, ily fényes eredményeket nem tudott elérni. Ennek okát abban kell látnunk, hogy a Duna-vidék és Bizanc közé egy új barbár hatalom ékelődött be, a bolgár, mely a régi Avariának keleti részét fennhatósága alá vonta. A bolgárokkal új steppe-nép terjeszti ki uralmát az akkori Magyarországra, mintegy biztosítva ezzel a lovas-nomád steppe-kultúra folytonosságát Attila hajdani főfészkében. Amíg ez a barbár hatalom idegenül állt a kereszténységgel szemben, addig Bizanc nem gondolhatott arra, hogy pátriárkájának hatalmát egészen a Duna-vidékre is kiterjessze. Moesiában és Makedóniában a lakosság, amelyre a bolgárság uralkodó réteggént rátelepedett, továbbra is megőrizte kereszténységét, és ez a kereszténység a foglyok útján, akik közt bizonyára papok is akadtak, még csak erősödött. Így érthető, hogy amikor Bogoris cár 864-ben hivatalosan bevezette a kereszténységet az országba, az új vallás meglepő gyorsan terjedt el a nép között.¹ Ettől az időtől kezdve Bolgárország a keleti egyház szervezetébe tartozik, van érseke, vannak püspökei és az egyik közülük — ne feledjük el — Sirmiumban székel. Valószínűtlen, hogy a később magyarra vált részekben, mint a Duna-Tisza közén, a Tiszántúl vagy Erdélyben már ekkor püspökségek alakultak, de kereszténységgel bizánci formában, sőt valamiféle egyházi szervezettel, az állami védelem és támogatás folytán itt is számolnunk kell. Bizonyára a dunamenti felújított püspökségek gondoskodtak erre felé a hívek lelki üdvéről.

Amikor a magyarság megjelent és a Duna-Tisza-medencét megtelepedés céljából végleg megszállta, az itt talált népeknek jelentős hányada a keresztény hitet vallotta. A püspöki szervezetnek természetesen mind a nyugati, mind a keleti részekben az új politikai alakulás egyszeriben véget vetett. Délen, a bolgár részekben, a bolgár püspökök többé már nem látogathatták híveiket a folyó túlsó oldalán: a határ útjukat állta. Pannóniában, amint a frank őrsegek a magyarok elől meghátráltak, kétségkívül a bajor telepések nagyrészevel a bajor papok is visszatértek tulajdonképpeni hazájukba. De a morva részekben is az egyházi szervezet teljesen összeomlott a magyarok betörése folytán.

Morvaország — mint láttuk — ebben az időben tulajdonképpen a pannón missziós egyháznak volt a része és közvetlenül a Szentszék jurisdicciója alá tartozott. Ennek a szervezetnek tulajdonképpen csak ideális középpontja volt, hiszen Methodius, aki ezt a curia megbízásából igazgatta,

¹ *Dvorník*, *Les Slaves* 100.

csak mint «archiepiscopus pro fide», mint térítőpüspök meghatározott székhely nélkül működött. Helyzete akkor sem változott meg, amidőn a pápa utasítására elhagyta Pannóniát és Morvaországra korlátozta működését. Így a morva egyház végeredményben csak egy püspökségből állott, a Nyitraiból, amelyet 880-ban még VIII. János pápa szervezett meg.¹ Bár már

Szent Kelemen testét Rómába hozzák. A menet elején Adorján pápa halad a két görög testvérrel. Cyrill és a pápa fejt a szentek glóriája övezi.

ekkor a Szentszék más püspökségek felállítását is tervbe vette, kétségtelen, hogy erre nem került sor. Amikor Methodius meghalt (885), a pápa tüstént elküldte legátusait Szvatopluk udvarába, a morva egyház ügyeinek rendezése végett. Ezzel is kifejezésre akarta juttatni, hogy a morva egyház a Szentszék közvetlen hatósága alatt áll. Gorazdnak, Method jelöltjének megtiltja az érseki jogok gyakorlását, és úgy látszik, Wichinget, a nyitrai

¹Ezt *Laehr* idézett tanulmánya egészen valószínűvé tette (Neues Archiv XLVII. 1928. 164—65.).

püspököt sem emeli az érseki székbe.¹ Így minden jel szerint a pannón-morva térítő-érsekség Method halálával megszűnt. A morva kereszténység még nem volt oly erős, hogy számára külön érseki szervezetről kellett volna gondoskodni. Az ügyeket Wiching vezeti, nem érseki minőségben, hanem mint nyitrai püspök 893-ig, amikor is a bajor-morva viszály miatt távoznia kell az országból.² Ezt az időt a birodalmi egyház arra akarta felhasználni, hogy Morvaországot a passauai püspökségbe kebelezzék. IX. János pápa (898—900) azonban nem engedi elveszni elődei nagy eredményét és a morva egyháznak a birodalmi egyháztól teljesen független szervezetet ad. A pápa legátusai (egy érsek két püspökkel) még 900 előtt Morvaországba utaznak, amelyet egy érsekségre és azon belül három püspökségre osztanak fel.³ Ez a szervezet azonban csak egészen rövid ideig működhetett, mivel a magyarok már 903—906 között megdöntötték.⁴ a morva birodalmat Ennek a nagyjelentőségű politikai eseménynek tudható be, hogy csak később, Csehország felől indul meg a morvák egyházszervezetének kialakítása.

Az a levél, melyet Theotmar salzburgi érsek és suffragánpüspökei a pápának a morva egyház megszervezése miatt tiltakozásként küldtek, többek között felpanaszolja, hogy «a morvák magyarokat vesznek maguk közé nem kis számban, a barbárok szokása szerint kopaszra nyírják fejüket és ránk, keresztényekre törnek». Pusztítanak, foglyokat ejtenek, «a templomokat lángba borítják és minden épületet lerombolnak, úgyannyira, hogy egész Pannóniában, legnagyobb provinciánkban, alig találni még egyházat». A leírás természetesen túloz, csak a magyarokkal «cimboráló» morvák vétkeit akarja tetézni. Nem hihetjük, hogy a magyarok mindent elpusztítottak és mindenkit leöldöstek volna. De ha a lakosságnak nagyrésze életben maradt, — legfeljebb régi lakóhelyét kellett újabbal felcserélnie — a kereszténység sem tűnhetett el egészen Pannónia és Kelet-Moravia földjéről. Amint a veszély elmúlt, és amint a pusztítás kárait rendbehozták, a templomokban az ének bizonyára éppúgy szárnyalt a magasba, mint a hódítás előtt. Ami elmúlt, és amin többé nem lehetett segíteni, az a hódításnak, az új politikai rendnek volt a folyománya: a hierarchikus szervezet a bajor kapcsolatok megszakadásával összeomlott, a végén nem volt püspök, aki Pannóniában új papokról gondoskodni tudott volna. Ilyen körülmények között a kereszténység, belső támasz és szervezet nélkül állva, gyorsan bomlásnak indult. Tudjuk, hogy a kalandozásokból hazaérkező magyarság sok foglyot hozott magával. E foglyok jelentős része azonban keresztény volt, sőt minden bizonnyal pap is akadt köztük. Így ezek új erőforrást jelentettek a halódó pannóniai kereszténység számára.⁵

¹ Már 893 szept. 2-án mint Arnolf kancellárja oklevelet állít ki (Böhmer—Mühlbacher I². 1891. sz.). V. ö. *Dümmier*, *Geschichte* III². 362. — *Bretholz*, *Geschichte* I. 56—57., 100.

² L. Theotmar salzburgi érseknek és suffraganeus-püspökeinek levelét IX. János pápához, 900 nyarán. *Pauler—Szilágyi*, *A magyar honf.*

kútfői 323—28. — *Friedrich*, *Codex regni Bohemiae* I. 29—33. Hitélet megtámadta *Gombos Albin*, *A honcglaló magyarok itáliai kalandozása*, 1928. 78—93.

³ *Bretholz*, *Geschichte* I. 116—17.

⁴ *Pauler—Szilágyi* 327.

⁵ *Balics*, id. m. 300—301. Amikor a magya-

Ismeretes, hogy a pusztai népek meglehetősen sokfajta vallást és szektát tűrnek meg maguk között. A kazárok, a bolgárok jó példát adnak erre. Egyfajta «pogány türelemmel» kezelték vallásos ügyeiket. Már ez megkönnyítette a kereszténység helyzetét. A magyarok közt azonban a kereszténység már a honfoglalás előtt is híveket tudott szerezni, akik természetesen az új hazában sokat tehettek a pannóniai kereszténység életbentartásáért. Talán nem tartozott a kivételek közé, hogy magyar urak, fejedelmek, pogányságuk ellenére, mély tiszteletet éreztek keresztény szerzetesek, püspökök iránt. A Vita Methodii megható jelenetére kell gondolnunk. Amikor Methodius a Duna mellékére érkezett, konstantinápolyi utazása alkalmából, a magyarok fejedelme őt tisztelettel, ünnepélyes formában fogadta. És miután ajándékokkal elhalmozta, orcán csókolta az apostolt, búcsúzaskor pedig ezeket mondta neki: Szentatyám, emlékezzél meg rólam ájtatos könyörgéseidben.¹

A kereszténység folytonosságának kétségtelenül legbecsesebb jele az, hogy a frank-morva időktől egészen Szent István koráig a helyi keresztény hagyományok tovább éltek. Miután azoknak a helyeknek nagyrészét, ahol Pribina és Kocel idején templomot szenteltek, ma már nem tudjuk meghatározni, Pannóniából mindössze két példával kell megelégednünk: Sirmium (Mitrovica) és Moosburg (Zalavár). A harmadik már Nagy-Moraviába vezet bennünket: Nyitráról és a Zoborhegyről van szó. Sirmiumról, amely a honfoglalás után is hosszú ideig bolgár uralom alatt állott, már Constantin Jireček kimutatta, hogy falai között a szerémségi Szent Demeter (innen az ó-magyar Száva-Szentdemeter) és Szent Ireneus (az ó-magyar Szentenye, Szentiréne) tisztelete a legrégebb keresztény időktől kezdve nem halt ki.² A bolgár és a magyar hódítás tehát nem rombolta szét lakóinak keresztény hitéletét, mintahogy a szláv beszivárgás sem tudta azt megbolygatni. Moosburgban hasonló volt a helyzet. Mint említettük, itt a salzburgi érsek a IX. század első felében több templomot szentelt fel. Köztük a leghatalmasabb és legdíszesebb az a székesegyház volt, amelyben Szent Adorján hamvait helyezték el. A székesegyházhoz már korán apátság is tartozott. Nem tarthatjuk most már véletlennek, hogy a magyar zalavári konvent szintén Szent Adorján tiszteletét hirdette. A régi apátság falai között az élet kihalhatott, talán az épület is egészen romokban hevert, tény azonban, hogy az Árpád-kori konventet ugyanazon a helyen találjuk, ahol hajdan a Pribinai állott. Ami azonban még jelentősebb, a magyar konventet is Szent Adorjánról nevezték el. A régi Moosburg hagyományait tehát a magyar Zalavár örökölte.³

rok St.-Gallen előtt megjelennek, tolmácsuk egy fogoly pap. [Ekkehardi casus Sancti Galli ed. Pauler—Szilágyi, A magyar honf. kútfői 338.] V. ö. Pauler Gyula, A magyar nemzet története Szent Istvánig, 1900. 61—63.

¹ Vita Methodii c. XVI. ed. Miklosich 23.

Szent István, I.

² C. Jireček, Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer (Sitzungsberichte d. Akad. Wien, Hist.-Phil. Cl. 136 : XI. 1897.) 93. kk. I. V. ö. Melich János, A honfoglalás kori Magyarország 77.

³ A 970—77 közt készült Arnolf-féle levél

Ahogy a kereszténység tovább élt a pogányság uralma idején is Pannóniában, a morva kereszténység sem pusztult el egészen. Ennek fennmaradását sem annyira a lakóhely folytonossága bizonyítja,¹ hanem inkább az a körülmény, hogy az ott lakó nép meg tudta őrizni vagy legalább is tovább tudta adni keresztény hagyományait. Megismertük azt a szerepet, amelyet Nyitra már a korai időkben játszott a morvák megtérítése körül. Szent Emmerám templomát még Pribina alapítja 836 előtt. Nyitra Methodius korában püspöki székhely; itt dúlnak a legnagyobb harcok a bajor és a szláv térítők között. A magyar honfoglalás után hosszú időre nem hallunk róla. Szent István idején azonban már újra teljes fényében tündököl. Az első hiteles értesülést Szent Mór, pécsi püspöknek köszönhetjük, aki mint iskolás gyermek, István király uralkodása elején, Nyitrán nevelkedett. Megemlékezik arról a bazilikáról,² amely 1111-ben mint «ecclesia sanctorum Emerami, Andree et Benedicti» bukkan elő.³ Ezek után nyilvánvaló, hogy ez a bazilika — talán megújított állapotában — nem volt más, mint

(890) az apátságot kifejezetten említi: «ad Mosap(ur)ch abbaciam, ubi sanctus Adrianus martir Christi requiescit...» (Salzb. Urk. II. 62.) Ebből persze még nem következik, hogy a X. század végén, a hamisítás idején az apátság tényleg fennállott. Miként az oklevél többi Pannóniára vonatkozó adata mutatja, a szövegbe olyan falvakat is felvettek a salzburgi egyház birtokaiként, amelyek ekkor már magyar uralom alá tartoztak. Régi jogok pusztán ismétléséről van tehát szó, anélkül, hogy az oklevél a tényleges viszonyokkal számolna. V. ö. még a későbbi birtokmegegerősítő okleveleket: Salzb. Urkundenb. II. 105. (a. 977.), 110. (a. 984.), 150. (a. 1051.), 158. (a. 1057.), 570. (a. 1178.), és 723. (a. 1199.), amelyek minden megjegyzés nélkül szórul-szóra megerősítik a régi jogokat. Ugyanez okból *Pleidell Ambrus* [A magyar várostörténet első fejezete, Századok, 1934. Kny. 65.] megállapítása tehát, hogy «a hamisítás idejében legalább — keresztény egyház állott fenn Savariában», hibás következtetésen alapul.

¹ Itt kell megemlítenünk, hogy nem maradt fenn olyan régészeti emlékünknél, melyet egész határozottsággal a IX—X. századra lehetne datálni. A pécsi dóm-múzeum darabjai közt nem akad a XI. század elejénél régebbi töredék, és a régi Moosburg (Zalavár) romjaiban sem szabad mindjárt Pribina templomainak vagy palotájának emlékét látnunk. V. ö. *Szónyi Ottó*, A pécsi székesegyház (Magyar Művészet V. 1929) 455—507 és A pécsi dóm-múzeum (u. o. 508—536.). A feldebrői altemplom viszont egészen ó-keresztény jellegű és freskói latin felirataival a VI. század stílusában készült vagy azt utánozza. L. erre *Lux Kálmán*, Ó-keresztény bazilika Magyarországon (Magyar Művészet I. 1925) 208—214. Egyedül Nyitrán találtak olyan nyomokat, amelyeket talán

kapcsolatba lehet hozni a Karoling-kori templommal. De ezt a kérdést sem tekinthetjük lezártnak. Ezzel foglalkozott újabban *Jozef Cibulka*, Pribina a jeho kostol v Nitre (*J. Stanislav*, Ríša Vel'komoravská 1933) 25—52. V. ö. még *Hampel J.*, Keresztény emlékek a régibb középkorból (Arch. Ért. XIV. 1894.) 43—53. A lakóhely kontinuitásából viszont még korántsem szabad arra következtetni, hogy a kereszténység ezeken a helyeken a magyarok betelepítése után is virágzott. A lakóhely kontinuitása ugyanis még nem jelent népi vagy éppen kulturális kontinuitást. Addig, amíg pontos adatokat nem kapunk arról, hogy a frank templomok Géza koráig használatban voltak, minden ilyen következtetésnek nincs történetileg bizonyítható alapja. A kereszténység kontinuitásáról szól *Pleidell*, id. m. 94. kk. l.

² *Mauri episcopi vita ss. Zoerardi et Benedicti* cc. 1., 3., 4. (ed. Endlicher, *Rerum Hungaricarum Monumenta* Arpadiana 1849. 134., 136—137. V. ö. *Sörös Pongrácz*, Az elenyészett bencés apátságok (Pannonh. rendt. XII. B. 1912.) 401—403. *Pleidell* a legendából azt következteti, hogy, «ez az apátság már Szent István király előtt is fennállott». Ennek azonban a legenda határozottan ellentmond: «Tempore illo quo sub christianissimi Stephani regis nutu, nomen et religio deitatis in Pannonia rudis adhuc pullulabat, audita fama boni rectoris, multi ex terris aliis canonicis et monachi ad ipsum, quasi ad patrem confluebant...» A jövevények közt van Zoerardus is, aki tehát Szent István idején érkezett Zoborra.

³ *Fejérfataky László*, Kálmán király oklevelei 1892. 43. 15. V. ö. még a Szent István-féle hamis nyitrai adománylevelet: «canonicos Ecclesiae B. Emerami martyris» (*Karácsonyi János*, Szent István király oklevelei, 1891. 103.).

amelyet még Adalram salzburgi érsek adott át a hívőknek Szent Emmeram dicsőségére. De a hozzátartozó ú. n. zoborhegyi monostornak is régi alapításúnak kell lennie, mivel már Szent István idején oly nagy volt a híre, hogy falai közzé Lengyelországból is vonzott szentéletű embereket.

Az élő hagyománynak ezt a tanúságát szépen egészíti ki a nyelvészet tanúskodása. Melyik néptől tanultuk el ma is használatos keresztény egyházi szavainkat? Melich szerint kétségkívül szlávnyelvű nép volt, még pedig olyan szláv nép, amely latin rítus szerint élt. Nyelvünk keresztény szókincsének nagyobbik része ugyanis latin rítusú szláv nép nyelvéből eredt. Olyan szavaink, mint apát, bérnál, pilis (jelentése tonsurtia), apáca, álnok, eretnek, parázna, húsvét, oly szláv szóalakokra mennek vissza, amelyek csak latin rítusú szláv népeknél (horvát, szlovén) használatosak.¹ Ez azt jelenti hogy őseinket legelhatározóbb formában latin rítusú szláv papok ismertették meg a Krisztus tanaival. A magyarság tömeges megtérítése tehát csak mai hazánkban történhetett meg, amely, mint láttuk, nagyrészt a római egyház hatáskörzetében feküdt. A magyarok betelepésekor a jobbára szlávnyelvű lakosság nem pusztult el, nem is költözött ki nagyobb arányokban, hanem továbbra is földjén maradt. A jövevény magyarokkal együtt élve és összeolvadva, átadta neki kereszténységét, amelyet az új népvándorlás viharai között is meg tudott magának őrizni. A magyar kereszténység lassú, természetes fejlődés útján bontakozott ki az itt talált népek kereszténységéből. Még mielőtt tehát a határok megnyíltak volna az idegen térítők számára, a magyarság észrevétlen kulturális felszívódás útján már előkészült a szentistváni keresztiségre.

Ez a nagyjelentőségű folyamat pedig — ismételjük — a latin, római rítus keretében érlelődött ki. A kérdés azonban, meddig terjedt hazánkban a honfoglalás előtt a római rítus sugárköre? Hogy a dalmát-pannon területen a római rítus uralkodott, ahhoz vita nem fér. És ugyanígy kétséget kizáróan Nagy-Moravia területén, tehát a nyitra—garami részeken is, latin rítus után igazodott az egyház. Mint kifejtettük, Cyrillus és Methodius működése ezen a helyzeten semmit sem változtatott, mert bár ők származásra nézve görögök voltak, az új környezetben, ami a liturgiát illeti, teljesen alkalmazkodtak a nép korábbi keresztény formáihoz, tehát a latin egyházihoz.

Sokkal nehezebben áttekinthető a kereszténység formája a Dunától keletre, ahol jobbára bolgár fennhatóság alatt élő kisebb-nagyobb fejedelemségeket kell sejtenuünk. Ez a terület a bolgárok megjelenése előtt kétségkívül Bizánc kulturális hatása alatt állott; a dunamenti püspökségek térítései és térítgetései közismertek. Egyszerűen tehát hajlandók volnánk azt mondani, hogy a Tiszántúl és Erdély a kereszténységet kizárólagosan bizánci formában vette át, tehát keleti rítus szerint. Ellentmond ennek azonban mindaz, amit a bolgárok megtérítésének történetéről tudunk.

¹ A magyar nyelv szláv jövevényei (Magyar Nyelv VI. 1910.) 289—299.

A bolgárok, igaz, közelebb éltek a bizánci kultúrához, mint a nyugatihoz, de Bizánc politikai ellenfelük volt, amelynek kulturális befolyásától csak félni tudtak. Határaik bizonyos értelemben tehát sokkal inkább megnyíltak nyugat, mint dél felől érkező térítőket előtt. A frankokhoz hosszú időn keresztül a legbelsőbb barátság fűzte őket és megkeresztelésüket is nem a bizánciaktól, hanem a frankok közvetítésével Rómától várták. Szükségképpen tehát arra kell gondolnunk, hogy a bolgárságnak legalább is északnyugati, magyarországi határterületén a római ritusú kereszténység szabadon terjedhetett.¹

De e feltevés mellett szól a hagyomány is. Sirmium a római időkben Aquileia alá tartozott, tehát nyugat felé nézett. Hatáskörzete azonban, érsekség lévén, Moesia egy részére is kiterjedt. A Duna és Erdély közt elterülő sík vidék ennél fogva inkább a nyugati, mint a keleti egyház befolyása alatt állott. Ismerve a keresztény hagyomány szívósságát, aligha vonható kétségbe, hogy a latin ritus ezen a területen a későbbi időkben sem lehetett egészen ismeretlen. Ennek elterjedését természetesen sokban megnehezítette a bolgárság csatlakozása Bizánchoz (870), de nem akadályozhatta azt meg egészen, hiszen határterületekről volt szó, ahová a püspöki szervezet keze nehezen ért el. Új helyzetet teremtettek a Morvaországból kiüldözött Methodius-tanítványok, akik teljesen latin környezetből kerültek Bolgárországba és a horvát-dalmát részekre. A szláv liturgiát terjesztették, de ez a szláv liturgia pannóniai és morva környezetben alakult ki, alapja pedig a római ritus volt. Idő kellett tehát ahhoz, amíg ennek a liturgiának latinsága a görög ritushoz idomult. Így éppen nincs kizárva, hogy a bolgárok birodalmuk bukásáig (1018) a görög ritus mellett a római formát is alkalmazták. A bolgár patriárkátus megszüntetése (1019) a bizánci formák győzelmét azután teljessé tette. Ezzel azonban már meg is adtuk a választ a felvetett kérdésre: a Dunától keletre eső területen, amennyiben a kereszténység már gyökeret eresztett, minden valószínűség szerint a latin ritus a görög mellett is érvényesült.

A magyarság, mint előbb megállapítottuk, a keresztény hitet olyan szláv néptől tanulta, amely a római ritus után igazodott. Elsősorban tehát a pannóniai és morvaországi szlávokra kell gondolnunk. Ők voltak kétségkívül a magyarság első keresztény tanítómesterei az új hazában. De koránt-

¹ Hampel József, Az aracsi dombormű (Archeologiai Értesítő 1897. XVII.) 204—212. fejtetéseiből az következne, hogy Aracson (Torontál vm.) latin egyház állott fenn a VIII—IX. században. Úgyanis a templomromok közt talált dombormű felső része latin ritusú papot ábrázol (latin feliratok!). Csak hogy az emlékkő alighanem a Szent István utáni időből való. Erre l. Gerevich Tibornak az Árpád-házi művészetről szóló, megjelenés előtt álló művét. A kérdés megvilágítása szempontjából más leletek sem jönnek számításba. A kereszttel díszített bezdédi (Szabolcs vm.)

tarsolyról Fettich Nándor mutatta ki legutóbb, hogy nem hazai földön készült, viselője pedig pogány volt. (Arch. Ért. 1931. XLV. 48—72.) A nagyszentmiklósi kincs se hozható az itteni lakosság vagy a betelepülő magyarság életével kapcsolatba. Németh Gyula legújabb kutatásai alapján ezt a leletet a bessenyőknek kell tulajdonítanunk. Így a kincs egyes darabjain látható kereszt és Krisztus-monogramm csak a bessenyők kereszténységére vet világot. L. Németh Gyula cikkét a Magyar Nyelvben: A nagyszentmiklósi kincs feliratai (XXVIII. 1932) 65—85., 129—139.

Cyryll Krisztus ítélőszéke előtt. Falfestmény Cyryll sirja felett a IX. századból. Róma, San Clemente-templom. Krisztus (a kép közepén) balján Cyryllt, jobbján Methodódot látjuk térdelőlni. A kép közvetlenül Cyryll halála után készült.

sem szabad ebből a szlávországból a Tiszántúlon és Erdélyben lakó szláv szigeteket kizárni. A honfoglalás idején a bolgár-törökség elszlávosodása jórésztben már befejeződött, hiszen Bogoris (Boris) utódja és fia, Vladimir (888—892) már szláv nevet viselt.¹ Így minden okunk megvan arra, hogy abba a szláv csoportba, amely a magyart a kereszténységben megerősítette, a hazai bolgár-szlávokat is be kell számítanunk.

A bizánci kereszténység a kalandozások korában nem is annyira bolgár közvetítéssel, mint inkább közvetlen forrásból ért «Turkia» területére. Terjeszkedési módja is egészen más volt, mint a latin kereszténységé. Ez utóbbi Géza koráig csak a hazai kereszténység lassú felszívódása útján terjedt a magyarság körében. A nyugati kapun keresztül térítők nem jöttek be Magyarországra: ettől az úttól már a félelem is visszatartotta őket. Térítéseikkel egyedül a határon kívül kalandozó magyarság között próbálkoztak meg, természetesen váltakozó vagy múlt sikerrel. Így például a St. Gallen-i klostornak nekrológiumába Prunwart püspök, St. Gallen-i szerzetes neve mellé azt jegyezték be, hogy sok magyart megtérített királyokkal egyetemben. Miután a bejegyzés a X—XI. századból való, talán összefüggésben áll a magyarok 926. évi St. Gallen-i tartózkodásával.² Más alkalommal, így amidőn a magyarok 954-ben a gemblouxi kolostort fogták ostrom alá, Szent Guilbert közjük ment és egynéhányat (aliquos eorum) megtérített közülük.³ Mindezek az esetek azonban csak elszigetelten fordultak elő és nem is voltak nagyobb hatással a magyarságra. Nyugatnak egészen Géza koráig kellett arra várni, hogy megkezdhesse nagyarányú térítési munkáját.

Ezzel szemben a bizánci kereszténység dinasztikus formában, fejedelmi kapcsolatok segítségével vetette meg a lábát hazánkban. A térítésnek ez a «felülről lefelé» ereszkedő módja egészen új fejezetet nyitott a magyar kereszténység történetében. A népi, szinte észrevétlen térítés helyére lép a tudatos, fejedelmi, amelyet ezért rendszerint politikai célok és elgondolások kísérnek. Nagyon jellemző már most a magyarság akkori politikai állapota, hogy ennek az új térítési folyamatnak megindítója nem a fejedelmi ház volt, hanem két törzs feje, Gyula és Bulcsu. Mint ismeretes, a honfoglalás után a törzsszövetség fejedelmi törzsének (Árpád) hatalma és tekintélye erősen alászállott. A politikai élet porondján azokat a törzseket találjuk, amelyek előnyös periferikus helyzetüknél fogva a kalandozások minden dicsőségét és hasznát maguknak biztosították. Itália felé a Horka, nyugat felé a Lél és Horka, délen pedig a Gyula, Botond és Horka törzse tartja kezében az átjárókat és ezzel a külföldi kapcsolatokat is. Mialatt a fejedelmi törzs központi elhelyezkedése folytán téltlenségre volt kárhózzátva,

¹ Melich János, A honfogl. Magyarország 17.

² Libri anniversariorum et necrologium Mon. s. Galli, IV. non. Februarii: «plurimos Ungariorum cum rege ipso convertit» (MG. Nocr. Germ. I. 466.).

³ Vita Wicberti, MG. SS. VIII. 513—14. V. ö. még Othloni Vita s. Wolfkangi, Prologus, MG. SS. IV. 525.

a szélek törzsei portyáznak, diplomáciai összeköttetésbe jutnak a szomszédos országokkal. Ilyen körülmények között nem lehet azon csodálkoznunk, hogy Bizánc felé is a magyarságot nem Árpád-nemzetsége, hanem Ajtony, Horka és Botond törzse képviseli. Ajtony törzsének, amelyben a gyula-méltóság öröklődött, a mai Temesvártól északra, a Maros két oldalán feküdtek szállásai. A kharkász méltóság törzse, a Horka, a mai Somogy—Zala megyékben, míg a kevésbé jelentős Botond-törzs a Vuka folyó környékén és Baranya déli csücskében volt birtokos.¹

A 895-i szerencsétlen hadjárat óta a magyarság távol tartotta magát a balkáni bonyodalmaktól. Amint azonban Simeon cár halála után (927) a bolgár birodalom ereje aláhanyatlott, úgy látta, megnyíltak a kapuk Bizánc felé. A Gyula és Horka tehát rávetik magukat a bizánciakra, Theophanes patriciusnak azonban 943-ban sikerült öt évre békét kötni velük.² A béke éveit a császári udvar arra használja fel, hogy címosztogatás, ajándékok és megkeresztelés útján az eddigi ellenségeket a birodalom vazallus fejedelmivé változtassa. Bulcsu tényleg Konstantinápolyba érkezik, megkeresztelkedik és patriciusi ranggal kitüntetve, ajándékokkal elhalmozva, tér vissza hazájába (943—948). Nem sokkal azután Gyula is útra kel és ugyancsak a császárvárosban felveszi a keresztiséget s talán az István nevet. Cím és ajándék természetesen nála sem marad el. Ami azonban a legfontosabb, magával visz hazájába egy görög szerzetest, a jámborságáról híres Hierotheos-t, akit Theophylaktos pátriárka (956) Turkia püspökévé szentel. Forrásunk, Skylitzes, továbbá elmondja, hogy az említett püspök «a barbár tévelygésről sokakat kereszténységre térített.» Gyula megmaradt az új hitben és ettől kezdve sohasem tört a bizánciak birodalmába. Ha keresztény foglyokra akadt, megvette és szabadokká tette őket. Ezzel szemben Bulcsu esküjét csakhamar megszegte és törzsének egész erejével gyakorta beütött a bizánci tartományokba.³

Ebből a leírásból az tűnik ki, hogy Bulcsu, a Horka törzs feje, felveszi ugyan a görög kereszténységet, de utána csakhamar visszaesik korábbi pogányságába («Konstantinápolyba . . . jött, tettetve, hogy a keresztény hitet felveszi»). A Horkák megtérítése Bizánc felől tehát kudarcot vallott. Annál sikeresebb volt a kísérlet Gyulával. Úgy látszik, Turkia püspöke meg is érkezett a Maros mellékére, mivel csak így érthetjük meg a szövegnek azt az állítását, hogy «sokakat megtérített». Egy ó-orosz forrás is tud a «paeonok, akik ugroknak neveztetnek, akik magukat magerok-nak mondják», bizánci térítéséről. E forrás szerint is két paeon fejedelem megy Konstantinápolyba, hogy a szent keresztiségben részesüljön. «De minekelőtte a görög püspökök jóformán országokba jöhettek és őket az írás szavaival megoktat-

¹ Deér József, id. m. 14—30.

² U. o. 27.

³ Ioannes Skylitzes tudósítását Kedrenos krónikájában ed. Bonn II. 328. Bulcsú látogatását Konstantinos, De administrando imperio

is említi [c. 40. ed. Bonn III. 175. — Pauler—Szilágyi, A magyar honf. kútfoi 128.]. A követtség idejéről Moravcsik Gyula, A magyar történet bizánci forrásai 1934. 171—72.

hatták volna, legott egyike a két vezérnek, az István nevű, igaz keresztény hittel eltöltve meghala, aki sok, Istennek tetsző cselekedetet művelvén, békén tért a mennyei birodalomba. Csakhamar keletről, éjszokról és délről számos nép tört elő, sok rázkodás és ijedelem fogta el a görögök birodalmát, úgy, hogy ezt a paeon népet hamarjában nem tudták megerősíteni a (keresztény) hitben». Erre — írja a forrás — a latinok felkerekedtek és a magyarokat megtérítették.¹ Miután azonban a latin térítés csak a 973-i quedlinburgi követjárás után indult meg, a görög püspökök térítése legalább is húsz évig tarthatott Gyula országában. Ez pedig már szép idő oly térítés számára, amelyet a fejedelem «felőlről» támogatott.

Ez adatok alapján, úgy hisszük, joggal vehetjük fel, hogy a X. század közepétől kezdve a görög kereszténység és vele a görög ritus igen megerősödött a Maros-Tisza környékén. Gyula kezdeményezésére kezdetét vette a térítés, és a missziót egy Bizáncban felszentelt püspök, Turkia püspöke irányította. Hierotheos-t Bizánc kétségkívül térítő-püspöknek szánta, határozott székhely nélkül, pusztán «Turkia» számára. Ez természetesen semmit sem von le annak a ténynek jelentőségéből, hogy a magyar kereszténység megszervezését Bizánc kísérte meg először. A görög Hierotheost kell a magyarság első püspökének tekintenünk. Hatásköre minden bizonnyal csak Gyula országának határáig ért, Bizánc számára azonban ezzel adva volt a lehetőség arra, hogy befolyását a többi törzsekre is kiterjessze. A későbbi események tanúsága szerint Gyula országának görög kereszténysége mély gyökereket eresztett.

Az Ajtony-törzs hagyományát kell látnunk abban, hogy Szent István uralkodásának elején Marosvárnak Ajton nevű ura Bodonba (Vidin, Bolgárország) megy megkeresztelkedni, s hogy ez az Ajtony «acceptit autem potestatem a Graecis». Székvárosában Keresztelő Szent János tiszteletére monostort épített, amelynek lakói görögök voltak és a bazilita-rend szabályai szerint éltek.²

Gyula példaadása mindennél jobban szemlélteti, hogy a X. századi magyarság igazi vezetői a törzsfők és nem a fejedelmi sarjak sorából kerültek ki. A fejedelmi térítés módja is tulajdonképp Gyula útján honosodik meg az Árpádok házában. A görög kereszténység útja Bulcsún keresztül

¹ Thallóczy Lajos, Adalék az ó-hit történetéhez Magyarországon (Századok, XXX. 1896.) 200—202. A forrás értékéről Moravcsik, id. m. 131. «A szláv szövegben említett Stefan talán Skylitzes Γουλᾶς-ának keresztneve» — mondja Moravcsik.

² Vita s. Gerardi, c. 10. ed. Endlicher, Monumenta Arpadiana 214—15. A bazilita monostorokról hazánkban Krajnyák Gábor, Szent István veszprémvölgyi donatiójának görög egyházi vonatkozásai [Századok, LIX—LX. 1925—26.] 503—504.

Oszlopfaj az eszteergomi bazilikából.
(XI. század.)

is eljuthatott volna a fejedelmi udvarba, ha történetesen Bulcsu kitart Bizánc oldalán. Konstantinos Porphyrogenetos adata szerint ugyanis Bulcsu nem egyedül utazott Konstantinápolyba, hanem vele ment Termács is, Árpád vezér dédunokája.¹ Bulcsu és a fejedelmi törzs között tehát valami szorosabb kapcsolatot kell feltételeznünk. Bulcsu «árulása» után Gyulának jutott az a szerep, hogy a görög kereszténységet az Árpád-házba átplántálja. Taksony fia Géza ugyanis hatalma megszilárdítása végett sietett házasságot kötni Gyula Sarolt lányával, aki, akár csak apja, keresztény volt.² Sarolttal együtt görög papok vonulnak be az Árpád-törzs szállásterületére. Ez a görög hagyomány öröklődik tovább, amikor Veszprém völgyében görög bazilita monostor épül fel,³ amikor Szent István udvarában keleti papok tartózkodnak,⁴ vagy amikor első királyunk Konstantinápolyban magyar zarándokházat és templomot emel.⁵ Talán István nevét is nagyatyja keresztény neve után kapta.⁶ De ugyanez a görög hagyomány készteti már Gézát arra, hogy a térítést «felülről» irányítsa és fejedelmi hatalmával támogassa. Így az az elhatározás, amely végül a görögség ellen fordult, tulajdonképpen a Gyulák görög-keresztény hagyománya nyomán érlelődött meg. A görög kereszténység gyökerterése az Árpádok fejedelmi házában mintegy szimbolikus erővel jelzi, hogy a kalandozások kora befejeződött, és hogy a magyarság sorsának intézése újra a fejedelem kezére szállt.

¹ Konstantinos, id. h.

² Ezekről a genealógiai kapcsolatokról *Hóman Bálint*, A Szent László-kori Gesta Ungarorum 12., 88–90.

³ *Krajnyák*, id. m. 505–506.

⁴ Erre mutat Szent István görögnyelvű oklevele a veszprémvölgyi apácák számára. *Kiadva Gyomlay Gy.*, Szent István veszprém-

völgyi donatiójának görög szövegéről 10. [Érték. a Nyelvt. kör. XVII. 8.] V. ö. *Hóman*, a Századok, 1917. 99. kk. 1.

⁵ *Krajnyák*, id. m. 506.

⁶ *Thallóczy*, id. m. 204. A Vazul-nevet is ilyen görög-szláv átvételnek kell tekintenünk. [*Melich*, A magyar nyelv szláv jövevényei, 294.]